

József Attila Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Tudományos Szocializmus Tanszék

A termelőszövetkezeti gazdálkodás megszilárdulása
1962-67. között a Szegedi járásban

Bölcsészdoktori disszertáció

Wiegand Gyula

Szeged, 1983.

B 2303

T A R T A L O M J E G Y Z É K

- Előszó	1- 3. oldal
- Bevezetés	
1./ A Szegedi járás településszerkezete, sajátos gazdasági környezete	4- 8. oldal
2./ A szövetkezeti mozgalom kialakulása	8-16. oldal
I. A Szegedi járás természeti és gazdasági adottságai, a mezőgazdasági termelés helyzete 1962-ben	17. oldal
1./ A természeti adottságok	18-21. oldal
2./ A közgazdasági viszonyok	21-27. oldal
3./ A mezőgazdasági termelés	27-31. oldal
II. A szövetkezeti szektor fejlődése az átszervezés befejezése után	32- oldal
1./ A termelőszövetkezeti nagyüzemi szervezet kialakulása	32-35. oldal
2./ A jövedelemszerzés, illetőleg a munkadíjazás módja	35-39. oldal
3./ A termelőszövetkezetek munkaerő helyzete	39-43. oldal
4./ Az állami támogatási rendszerek alkalmazása és hatásuk, a differenciálódás erősödése	43-55. oldal

5./ A gazdálkodás személyi feltételei	55-59. oldal
6./ A patronázsmozgalom szerepe a tsz-ek gazdasági és szervezeti megszilárdításában	59-63. oldal
7./ A háztáji gazdaságok szerepe és megítélése	63-70. oldal
III. A termelészövetkezetek gazdasági fejlődése	
1./ A közös gazdaságok termelési eszközeinek gyarapodása	70-81. oldal
2./ A termelészövetkezeti csoportok és a homoki termelészövetkezetek gazdálkodása	81-99. oldal
3./ A gyenge szövetkezetek fejlődésének üteme és színvonala	99-107. oldal
- Irodalom	108-109. oldal
- Határozatok, dokumentumok	109-110. oldal

E L Ő S Z Ó

A Szegedi járás sajátos összetételű terület. Településtörténete, népessége, gazdasági helyzetének alakulása egyedi vonásokat tartalmaz, ezért nem véletlen, hogy a termelészövetkezeti mozgalmának története és fejlődése is sok jellegzetességgel szolgál. Ezek a sajátosságok azonban szorosan kapcsolódnak a magyar termelészövetkezeti mozgalom általános folyamatához, ezért feltárása és bemutatása elsősorban az egész mozgalom teljesebb megismeréséhez nyújt segítséget, speciális jellegének elemzése pedig az általános összefüggések árnyaltabb, differenciáltabb megértéséhez és értelmezéséhez ad szempontokat. Disszertációm célja, hogy a termelészövetkezeti gazdálkodás megszilárdulásáról, az 1962-1967 között a Szegedi járásban működő termelészövetkezetek helyzetéről, fejlődéséről történeti áttekintést nyújtsak.

Csongrád megye és a Szegedi járás párt, állami vezetőit az 1960-as évek elejétől - s azóta is - foglalkoztatja a járás nagyrészt homoki körzetének sokirányú speciális problémája, az itt jelentkező ellentmondások, s ezek megoldása, a szövetkezeti mozgalom fejlesztésének itt járható sajátos útjai.

- A Csongrád megyei és a Szegedi járás párt és tanácsai vezetői javaslatára 1963-ban a körzet mezőgazdasági üzemeinek fejlesztését célzó tervtanulmány készült, amelynek alapvető feladata a mezőgazdasági terület hasznosításának meghatározása volt. A tanulmány feltárja a járás akkori helyzetét és adottságait, magába foglalja a fejlesztést, és annak anyagi-műszaki kihatásait.
 - 1964-ben a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megtárgyalta a Csongrád megyében lévő homokterületek hasznosítására tett jelentést és a 3.002/1964. számú határozatában elfogadta azt, és felhívta a Gazdasági Bizottságot a szükséges intézkedések megtételére.
 - 1965-ben a PM-FM kísérletképpen - az országban néhány helyen, így a járásban is - a tételes árkiegészítéses támogatási módszert vezette be a kedvezőtlen adottságú termelészövetkezeteknél.
- Az említett intézkedéseken kívül a párt és állami szervek számos intézkedése segítette a termelészövetkezetek szervezeti megerősödését, a nagyüzemi gazdálkodási keretek kialakulását.

Disszertációm elkészítéséhez figyelembe vettem a vizsgált időszak központi, megyei, járási párt és állami szervek határozatait, döntéseit, a készült felméréseket, tanulmányo-

kat, a népgazdasági és megyei mezőgazdasági fejlesztési irányelveket, a járásban gazdálkodó üzemek tapasztalatait. Sokat konzultáltam a területen dolgozó munkatársaimmal, a tanácsi szervek dolgozóival, a termelőségvetkezetek vezetőivel, az eseményeket elszenvedő parasztemberekkel, akik segítették a disszertációmban leírtak megformálását.

S z e g e d , 1983. november 14.

B E V E Z E T É S

1./ A Szegedi járás településszerkezete, sajátos gazdasági környezete

A Szegedi járás Csongrád megye legnagyobb járása, terület és népesség alapján az országban harmadik. /274.723 kh, lakossága 111.322 - a KSH 1960. népszámlálás/

A járás nyugati része a Duna-Tisza közti hátság keleti lejtőjén, a keleti rész az alsó Tisza völgyében terül el. Határa keleten a Tisza vonala, csak délkeleten megy át a Tiszán túlra, ahol a Marostól délre nyúlik el az országhatárig. Északon és nyugaton Bács-Kiskun megyével határos. Székhelye Szeged megyei város, felsőfokú város központi jelleggel, regionális szerepkörrel, fontos ipari és kereskedelmi tevékenységgel, kulturális és igazgatási intézményekkel.

A város növekedése során a szomszédos falvakat a maga vonzási körébe vonta, s ezek már városrészei lettek Szegednek. /1972-ben 5 községet csatoltak Szegedhez./ Az egykori szegedi pusztákon pedig változatos községi, falusi településhálózat jött létre.

Erdei Ferenc a Város és Vidéke című könyvében az alábbiak szerint csoportosítja a járás községeit:

"- két régi, Szegedtől függetlenül keletkezett település:

Kiskundorozsma, a kiskunok szállása, lényegében önálló

mezővárosként nagy tanyás határral, és Tápé a középkortól kezdve folyamatosan fennmaradt falu;

- néhány Szeged város által alapított telepés község, közülük Kistelek energikusan fejlődő központi község, amely úton van afelé, hogy a Szeged és Csongrád városok között elterülő homokvidék új városa legyen, és Sándorfalva, amely népes homoki faluvá fejlődött;
- a mai szegedi járás északi részén uradalmi majorokból lettek községek /Baks, Pusztaszer, Sövényháza - ma Ópusztaszer - és Dóc/;
- a torontáli sarokban az egykori határőrvidéki telepés falvakból lettek községek /Szőreg, Deszk, Kübekháza, Újszentiván/;
- s végül, a legnagyobb számban a régi szegedi és dorozsmai tanyákból lettek új községek /Csengele, Balástya, Szatymaz, Forráskút, Zombó, Üllés, Bordány, Zákányszék, Pusztamérges, Rúzsa, Öttömös, Domaszék, Mórahalom és Ásotthalom/" /1/

A lakosság 69 %-a külterületen, tanyákon lakik. A tanyás

/1/ Erdei Ferenc: Város és Vidéke Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 22. old.

település önálló gazdálkodási rendszert képviselt, amit a szőlő-gyümölcsstermelés, külterjesebb szántó hasznosítás, fűszerpaprika termesztés, házkörüli zöldségtermelés, szarvasmarha tartás és vásárolt takarmánnyal való sertés-hizlalás jellemezte. A tanyarendszer és a változatos területi adottságok akadályozták a nagyüzemi gazdálkodás feltételeinek kialakulását. "Ezek a tanyák csak lassan szűnnek meg. A makói járásban 21 %-kal csökkent a tanyák száma 1960 és 1969 között, a szentesi járásban is 10 %-kal. Ezzel szemben a Szegedi járásban csupán 5 % volt a csökkenés." /2/

A közvetlen ok az, hogy itt megmaradt az egyéni tanyai gazdálkodás és a szőlő-gyümölcsültetvények nagyobb része a tanyai kertekben van. Erdei Ferenc szerint "itt nemcsak születnek, hanem az állandóság törvénye szerint élnek és meghalnak az emberek." /3/ Ezek lakótanyák, ez valódi szórványtelepülés.

Hat községben /Ásotthalom, Bordány, Domaszék, Mórahalom, Zákányszék, Zsombó/ termelészövetkezeti csoportok jöttek létre /25 tszcs 46.241 kh terület - KSH 1962/.

A járás többi homoki területén pedig a termelészövetkezetek "vegyes művelésűek" lettek, tehát a szőlő-gyümölcsültetvények magánkezelésben maradtak. Éppen ezért a közös gazdaságok csak lassan és nehezen konszolidálódtak. De

/2/ Erdei Ferenc: Város és Vidéke - Akadémiai Kiadó,
Budapest, 1977. 89.o.

/3/ U.o.

mi volt ennek az oka? Erdei Ferenc így írt erről: "A történetileg kialakult települési rendszer nagy ellenálló ereje, amiben annak is szerepe van, hogy megszokott, s annak is, hogy a változó viszonyok között is képes működni. "Szegény termelőszövetkezetek, gazdag tagok" - mondták erre felé. /4/ Ez azt jelentette, hogy a termőföldjükön lakó tanyaiak kisüzemi viszonyaik között is /egyenlőre/ versenyképes termelők, s szorgalmukkal, szaktudásuk fejlesztésével, piaci utánjárással megélnek, sőt gyarapodnak.

Erdei Ferenc elemzése szerint a szocialista mezőgazdaság mozgó frontja húzódik az egykori szegedi tanyákon. Az egymással szemben álló erők és tendenciák megütközésének arcvonala. "Egyik oldalon a hagyományos tanyai-paraszti gazdálkodás és az egyéni családi küzdés a vagyonért és az ezzel járó vonzatokért, a másik oldalon az ésszerűbb gazdálkodásért, az emberibb munkáért, a szocialista nagyüzemért, s az ilyen úton elérhető jobb életért." /5/ Vajon milyen ok idézte elő ezt a furcsa és az egész országot tekintve ritka helyzetet? Összegezve úgy lehet mondani, hogy a tanyák, a homok és a homoki gazdálkodás együtt. Ez azt jelenti, hogy természete-

/4/ Erdei Ferenc: Város és Vidéke - Akadémiai Kiad. Bp. 1977. 89. o.

/5/ Erdei Ferenc: Város és Vidéke - Akadémiai Kiad. Bp. 1977. 106. o.

ti, földrajzi adottságok között a település és a gazdálkodás fejlődése sajátos itt.

Erdei Ferenc a környék jó ismerője is gyakran tünődött azon, hogy hogyan lehet majd ezen a földön nagyüzemi szocialista mezőgazdaságot szervezni?

Maga a termőföld: homok, szélhordta buckák és szikes semlyékek váltakozása, ahol az emberek, állatok és növények élete egyaránt nehéz.

Sokáig lakatlan volt ez a vidék, századokon át úgy nevezték, hogy "kun puszták". A XVIII. század második felétől kezdődött meg az idetelepülés. Mind több tanya épült, eleinte ideiglenes szállásul, majd állandó lakhelyül. A XIX. század második felében pedig a szőlő-gyümölcskultúra honosodott itt meg, s a Szegedtől kiterjeszkedő fűszerpaprika társult hozzá, később pedig egyéb zöldségfélék, különösen a paradicsom. Szegényparasztok honfoglalásáról beszéltek e vidéken, olyanokról, akik csak mérhetetlen munka árán tudták itt megvetni a lábukat.

És ez a homokhoz és tanyákhoz kötött élet csak lassan változott a föld és a rajta való gazdálkodás módjában, a tanyai életformában, és az emberek tudatában. A változás 1945 tavaszán mégis megtörtént, ezt a földreform idézte elő.

2./ A szövetkezeti mozgalom kialakulása

A fölszabadított területek egyik legnagyobb birtokán, a

pusztaszeri Pallavicini uradalmon az országban elsőként osztottak földet. Ez itt sajátosan zajlott le. A földhöz juttatott parasztság nagy része nem kapott új földet, hanem tulajdonosa lett annak a tanyának, amelyben addig bérlő volt. A földreformmal megszűnt a szegedi tanyák megosztottsága a régi örökföld tulajdonosai és a városi föld bérlői között. Csak néhány év telt el ezután, és a Szeged környéki homokon is megindult a szocialista átszervezés. Az 1949 és 1961 közötti 12 évet nemcsak az átalakulás forradalmi arányai, hanem az átszervezés drámai feszültségű társadalmi-politikai eseményei, és a gazdaságpolitika gyorsan változó lépései jellemezték.

"Az első roham itt balul ütött ki, a hagyományos tanyai, paraszti élet különösen tömör falába ütközött az újító szándék, s meg is akadt benne. Ezekben a tanyai községekben nem álltak össze olyan átütő erejű gárdák, akik az eszmétől és létviszonyaiktól hajtva állhatatos és fegyelmezett úttörői lettek volna az amúgy is különlegesen nehéz körülmények között megvalósítható szövetkezeti gazdálkodásnak. Itt munkásmozgalom is alig volt, csupán egy-egy hive élt távol egymástól." /6/

Az ezidőtájt szerveződött szövetkezeti csoportok elke-
seredett harcba kényszerültek az óriási tanyai-paraszti

/6/ Erdei Ferenc: Város és Vidéke Akadémiai Kiadó, Bp.
1977. 107. o.

többséggel, és szövetkezeteiket támogató párt és állami tekintély is súlyos helyzetbe került. Oka az 1948 utáni gazdaságpolitika mezőgazdaságra gyakorolt hatása, nevezetesen a helyi adottságok és lehetőségek figyelmen kívül hagyása. Igaz, ez nem Szeged környéki sajátosság, hanem országos jelenség volt. Az egyéni jellegzetessége miatt itt a homoki tanyavilágban /1950-től a Szegedi járásban/ ennek jelentősége nagyobb volt, mint másutt az országban.

Az erőltetett szervezés emberáldozatot is követelt: 1950. januárjában Zákányszéken megölték Kiss Imrét, aki párttitkár is volt, szövetkezeti szervező is. Gyilkosát, az ottani gazdák közül kettőt kivégeztek, hármat életfogytig tartó rabságra ítélték.

Az események hatására a termelőszövetkezetek szervezése ezekben a homoki községekben egészen 1959-ig csak akadozott. A szocialista átalakulás szempontjából a Szegedi járásban az 1959-1961 közötti időszak volt a legjelentősebb. Az 1958. decemberi Központi Bizottsági határozatot megelőzően már 27 termelőszövetkezet működött 14.793 kh területen. Az 1958. decemberi határozat hatására nagy erővel indult meg a termelőszövetkezetek szervezése. Ennek nyomán 13 szövetkezeti községet /Algyő, Baks, Deszk, Dóc, Gyálarét, Kübekháza, Rőszke, Rúzsa, Sándorfalva, Szőreg, Tápé, Tizzasziget, Ujszentiván/ és 23 termelőszövetkezetet szerveztek. Így már 1960-ban 50 termelőszövetkezet

274.863 kh területen gazdálkodott. A tulajdonképpeni nagy szervezési kampányra 1960-61-ben került sor. Ebben az időszakban a kedvezőtlen talajadottságú homoki területeken folyt a szervezés. E szakaszban átszervezésre várt a paraszti gazdaságok 66,3 %-a.

A szervezés eredményességének biztosítéka volt, hogy a párt társadalmi ügyé tudta tenni a mezőgazdaság szocialista átszervezését. A megyei, járási és községi párt-szervek eredményesen mozgósították a társadalom különböző rétegeit; a szövetkezeti tagokat, az újonnan belépetteket, a párt és tanácsapparátusbeliakat, falusi értelmiségieket, és nem utolsósorban a szegedi üzemek munkásait.

Népnevelők jártak házról-házra és agitálták az embereket.

- Ujra és újra visszatértek a megfeszítve töprengő, önmagukkal viaskodó, elkeseredett, vagy elbizonytalanodott emberekhez, akik közül ebben az idegfeszítő hangulatban csak igen kevesen látták valamennyire is világosan az egész szervezés célját, lényegét.

- A számvetés, a mérlegelés és az elhatározás történetileg hatalmas és rendkívül sűrített drámája játszódott akkor, amelyben soha nem hallott egyszeri dialógusok peregtek. Az egyik pártapparátusbeli szervező a következőképpen emlékezett vissza ezekre a napokra: Már harmadik alkalommal mentünk ki egy dorozsmai gazdához. Mindig valamilyen elfoglaltságra hivatkozva faképnél hagyott bennünket egy üveg bor társaságában. Végül megunt a folytonos "zaklatást", meghallgatott bennünket. A beszél-

getés végén szó nélkül felállt, fogta az egyik társunk bőrkabátját és távozni készült. A kabát tulajdonosa méltán tiltakozott. Erre a gazda így válaszolt: Látja, maga ezt a néhány száz forint értékű kabátját így félti, hát én hogyan félténém azt a kis földemet, ami a kenyérem.

A döntések nehéz napjai voltak ezek. Egy sövényházi gazda a belépési nyilatkozat aláírását követően családi hatásra öngyilkosságot követett el. Kisteleken, ahol egyébként rendben folyt a szervezés, egyik ember az agitátorok előtt a kútba ugrott, szerencsére kimentették.

A szervezők helyzete sem volt könnyebb. Forráskúton a tanácselnök névtelen levelet kapott, melyben akasztófával fenyegették a népnevelőket. Többen a "Szabad Európa" rádió uszító adásainak hatására a szervezők előtt ellenséges politikai magatartást tanúsítottak /Domaszék, Szatymaz/.

Az említett példák természetesen szélsőséges esetekként vonultak be a járási átszervezés történetébe.

A népnevelők pártszerű magatartásának köszönhetően a parasztság hangulata zömében nyugodt maradt. A módosabb, tekintélyesebb gazdákat meggyőzve a fél szemmel őket figyelők tömegesen irták alá a belépési nyilatkozatot.

A szocialista átszervezés meggyorsításával egyidőben megkezdődött a már korábban megalakult termelészövetkezetek politikai-gazdasági megszilárdítása. A megszilárdítás eredményeképpen a szövetkezetekben javult a gazdasági szervezőmunka, emelkedett a termelés színvonala, javult az áruter-

melés. A 27 zárszámadást készítő tsz közül 24 teljesítette az áruértékesítési mutatót. Átadtak 17.880.740 Ft értékű árut. A tagok munkához való viszonya is javult. 1959-ben egy tagra jutó felhasznált munkaegység 313 volt, az 1958. évi 269 munkaegységgel szemben. A közös szövetkezeti vagyon az előző évhez viszonyítva 18.266.999 Ft-tal növekedett. /Állóeszköz 11.112.001 Ft, forgóeszköz 7.428.628 Ft/

A tagok részesedése is növekedett. Egy munkaegység értéke 31,52 Ft. Ebből készpénzben kifizetett részesedés 51 %, természetben 49 %.

A gyengének és közepesnek minősített termelőszövetkezetekhez 8 elnököt, 34 mezőgazdászt és 10 könyvelőt helyeztek ki. Ezek a vezetők igaz különösebb tervszerűség nélkül, de jó gazda módjára dolgoztak.

A jó eredményekre nagy szükség volt, mint egy "falat kenyérre". A nagyszámú egyéni termelést folytató gazdák magatartásának ellensúlyozására magas napszámot fizettek a tagok családtagjainak. Az új tsz tagok pedig olyan jövedelmet vártak a szövetkezettől, mint amikor az egész család dolgozott a kisgazdaságban.

Az átszervezés felgyorsítását indokolta az a tény is, mely szerint az egyéni gazdák az újratelepítésekre nem fordítottak összeget, gazdasági felszerelésüket nem bővítették, állatállományukat igyekeztek értékesíteni, jövedelmük nagyobb részét lakásépítésre fordították. A termelőszövetkezet szervezésének előrehaladásával egyidőben az egyéni gaz-

daságokban a talajerő utánpótlás visszaesett. A gazdák eladták a szervestrágyát, nem a földjeikre hordták ki. Gondos politikai előkészítő munka eredményeként aztán 1960 telén és 1961 tavaszán a még hátralévő 17 községben is sorra alakultak a termelőszövetkezetek. Ezzel a szocialista átszervezés lényegében befejeződött.

Hogyan történt ez? Lenin úgy mondta, hogy a mezőgazdaság szövetkezeti átszervezése "kerülő út".

Nos, a szegedi homokon az akkor hazánkban országosan megtett szövetkezeti kerülő úthoz képest itt még külön kerülő utat kellett tenni. Így jöttek létre a belső homoki körzetekben a termelőszövetkezeti csoportok, illetőleg mai nevükön szakszövetkezetek. A külső körzetekben pedig az ún. "vegyes művelésű" termelőszövetkezetek.

A termelőszövetkezeti csoportokban a tagok a maguk tanyáján ahhoz hasonlóan gazdálkodtak, mint amikor még nem voltak szövetkezeti tagok. Egyéni, családi munkaszervezetben saját számlára termeltek és önállóan gazdálkodtak, emellett azonban a szövetkezeti összetartozás sem névleges. A tagok saját gazdálkodásához termelési eszközök és anyagok beszerzésével és termékeik értékesítésével járult hozzá a szövetkezet, egyben szervezte és befolyásolta is a tagok termelését.

Ennek ellenében a tagok az igénybe vett termelőeszközök és szolgáltatások, valamint termelésük arányai szerint meghatározott hozzájárulást fizettek a szövetkezeti alapokba. Ezekből az alapokból fedezték a szövetkezetek

szervező és értékesítő, valamint szolgáltatási tevékenységük költségeit. A megmaradó részből, mint szövetkezeti felhalmozásból pedig közös szövetkezeti gazdaságot fejlesztettek.

A látszólag kedvező társulásnak tűnő tzscs-kben lényegében kemény osztályharc dúl, ami a szocializmus és a magán-gazdálkodás tendenciái között zajlik. A tagok eltérő sikerrel boldogultak, korszerűsítették gazdaságukat, s változó sikerrel értékesítették termékeiket közvetlenül a piacon. Becslések szerint csak minden harmadik tanya volt sikeres.

Az érdekek ott tértek el, hogy az erősebb gazdának kevésbé volt szüksége a szövetkezetre, mint a gyengébbnek. Az erősebbnek elég volt, ha csak egyéni-családi gazdálkodásuk védőpajzsának a szerepét tölti be a szövetkezet, tehát kevésbé kívánták a fejlesztést. A gyengébbeknek támaszra volt szükségük, ezért a szövetkezetek erősítése mellett voltak.

A "vegyes művelésű" termelőszövetkezetekben a tagok szőlő, gyümölcsültetvényét a tanyájuk körül méretétől függetlenül háztáji földként visszahagyták a tagoknak, továbbá a lovakat, illetőleg a fogatokat nem vonták be a közös gazdaságba, hanem bizonyos mérvű közös munkavégzést irtak elő számukra. Ehhez társult az országosan elterjedt gyakorlat, hogy a közös gazdaság kapáskultúráit családi művelésbe adták ki a tagoknak. Az új szövetkezeti törvény bevezetése /1967/ után annyit változott a helyzet, hogy a háztáji mé-

reten felüli ültetvényeket be kellett vonni a közös területbe.

Amíg funkcionáltak, a "vegyes művelésű" szövetkezetekben is harc folyt. Mégpedig azért, hogy a tagok illeszkedjenek a közös gazdasághoz, fordítsák ebbe munkájuk java részét. Itt tehát a szövetkezeti vezetőség és tagok között húzó-dott a front.

Az egyik oldalon a közös gazdaság erősítésére és fejlesztésére való törekvés, a másik oldalon a háztájihoz való ragaszkodás. A szembenálló érdekek egyeztetése hosszú folyamat, a szövetkezeti gazdálkodás megerősödésének eredményeként jöhetett létre.

Termelőszövetkezeteink a következő évek során lassú ütemben, de erősödtek, konszolidálódtak, és a legjobban elérték azt a szintet, amit nagyüzemi gazdálkodásnak mondhatunk. A szocialista átszervezés jelentősége azonban nem egyszerűsíthető le csupán a vázolt tényanyaggal. Az átszervezés maga politikai, gazdaságpolitikai akció volt, amelyet nem üzemszervezési meggondolások, nem a legkedvezőbb gazdálkodási megoldások követelményei irányítottak, hanem a nagy átalakulás általános politikai szempontjai, távlati gazdaságpolitikai és társadalmi érdekei.

Vizsgálódásom - dolgozati témám miatt nem terjedhetett ki a nagy átalakulás jelentőségének részletes bemutatására.

I.

A Szegedi járás természeti és gazdasági
adottságai, a mezőgazdasági termelés hely-
zete 1962-ben

A mezőgazdasági termelés alakulását, fejlődését két tényező befolyásolja döntő mértékben; a közgazdasági és a természeti tényezők. Előfordulhat, hogy összhang van a kettő között, ilyenkor természetesen, hogy a mezőgazdasági termelés a követelményeknek megfelelően magas szinten valósul meg. Ha a két tényező összhangja nem teljes, és ez jellemző a járásra is, a termelés színvonalának alakulása az egyik tényező függvényeként jelenik meg.

Amikor a természeti tényezők a döntőek, a termelés alacsony színvonalú és a gazdálkodás a talaj természetes termőerejének kihasználására alapozott /rablógazdálkodás/. Más esetben a mezőgazdasági termelés folytatásához a közgazdasági adottságok sokkal magasabb szinten biztosítottak, mint adott esetben az gazdaságos lehetne. Ekkor a társadalmi munkával előállított értékek felelőtlen elhasználásáról beszélünk. A járás szocialista mezőgazdaságának fejlődése során számtalan kísérlet folyt a két tényező lehetőleg optimális arányainak kialakítására. Ennek első nehéz szakasza éppen a termelőszövetkezeti gazdálkodás megerősítésének, megszilárdulásának időszakára esik.

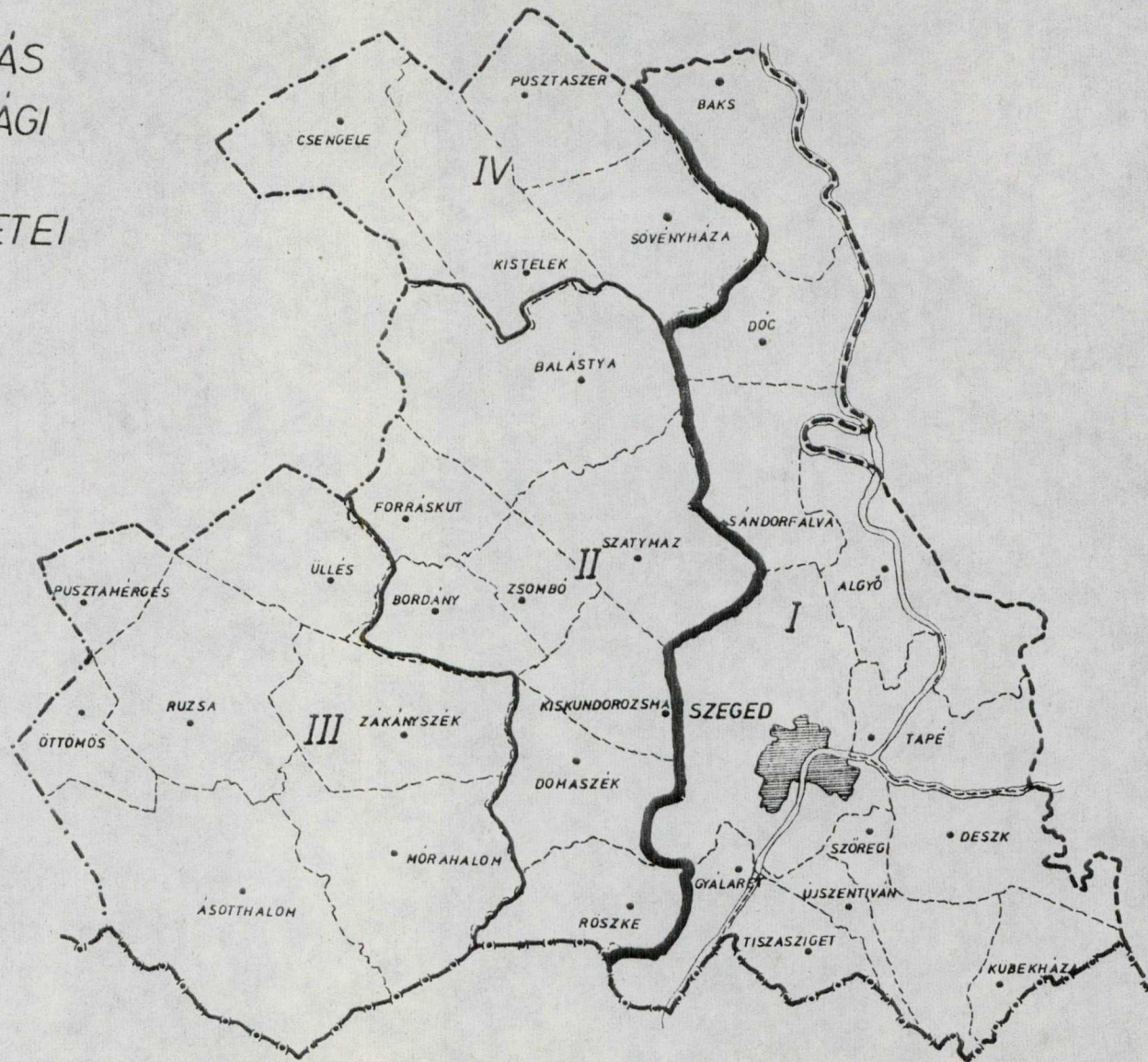
- Meggyőződésem, hogy a történeti áttekintés akkor lesz teljes, ha megismerjük azokat a természeti és közgazdasági adottságokat és azok hatását a járás mezőgazdasági termelésének alakulására, melyek a vizsgált időszakban adóttak.

1./ A természeti adottságok

A Szegedi járás a Duna-Tisza köze és a délkeleti alföldi mikrokörzet határán helyezkedik el. Ez két részre tagolja: a nyugati rész a Duna-Tisza közti hátság keleti lejtőjén terül el, a keleti rész pedig az alsó Tisza völgyében. A mezőgazdasági művelhető összes területe a vizsgált időszakban 226.000 kh, melyből mindössze 66.000 kh képezi a fekete földi körzetet. Ez Szeged közvetlen környékére és a Tisza-Maros háromszögre koncentrálódik. 160.000 kh a Duna-Tisza közén jórészt homoki területen található. A terület éghajlati szempontból tipikusan kontinentális jellegű. A természeti tényezők nem egységesek, s így befolyásolják a mezőgazdasági termelés területi elhelyezkedését.

A geológiai képződmények néhol felszíni formákat hoztak létre, máshol elősegítették az altalaj hibák kialakulását és befolyásolják a talajvizállást. A talajviz szintje, kémiai összetétele, döntő hatású a felette elhelyezkedő termőtalajra. A legnagyobb öntözési lehetőséggel rendelkező területek a tágabb értelemben vett Tisza völ-

SZEGEDI JÁRÁS
MEZŐGAZDASÁGI
TERMELÉSI
KÖRZETEI

gyére korlátozódnak. Az éghajlati tényezők közül a tenyészidőszak napfénytartalmának, napi átlaghőmérsékletnek, a csapadék évi eloszlásának van jelentősége.

A Délalföldi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet tanulmánya a járást a természeti adottságokban mutatkozó eltérések alapján négy körzetre osztotta: /lásd 1. sz. térkép/

I. körzet:

A körzet nagy része magas humusztartalmú, savanyú kémhatású réti és réti-öntés talaj. A talajvize általában 3-5 m közötti. Az agyagréteg vastagsága miatt /1-3 m között/ belvizveszélyes terület. A járás júliusi öntözési lehetőségei szinte csak ennek a körzetnek a területén helyezkednek el.

II. körzet:

Zömmel homok vagy homokos vályog jellegű horck és futóhomok talajok. A talajvíz szintje 2-3 m között van. Nyíltvízi öntözési lehetősége csekély. A talajvíz hasznosítása csökökútak útján lehetséges.

III. körzet:

Csekély humusztartalmú futóhomok és tápanyagban gazdagabb csernozjam jellegű homok foglalja el a terület nagy részét. A talajvize szintje igen magas, 1-2 m között. Felszíni

vizet öntözésre felhasználni a talaj nagyfokú vizáteresztő képessége miatt nem lehet. A kutak kapacitása nem ki-
elégítő.

IV. körzet:

Zömmel csernozjam jellegű homok és nagyon kevés szerves-
anyagot tartalmazó futóhomok. A talajvíz szintje 1-2 m kö-
zött. A magas talajvízállást elősegíti a vizelzáró réteg
elhelyezkedése. Belvizveszélyes terület. Nyíltvízi öntözés-
re legfeljebb a körzet keleti felén van lehetőség. A talaj-
víz káros sókat tartalmaz.

Az éghajlati adottságok sem értékelhetők egyértelműen ked-
vezőnek a mezőgazdaság számára. Amíg a hőviszonyok jó fel-
tételeket teremtenek több növény számára, addig a csapadék-
viszonyok a terméshozamok nagyságát évről-évre jelentős
mértékben befolyásolják. Jellemző a gyors felmelegedés, a
hosszú ősz, és a forró nyár. Itt van az országban a legtöbb
nyári nap /átlagban 85-90/. A terület csapadékelátottsága
nagyon szélsőséges. Sokévi átlag alapján a csapadékos na-
pok száma évente 82, de rossz elosztásban. A tél csapadék-
ban szegény, a hótakarós napok száma 33-36.

A homoki körzeten folyó nem halad át, rajta a felszíni vi-
zek közül a csatornák és semlyék vizeit találjuk.

Kör- zet	A tenyészedőszakban			
	Napfény- tartam óra	Napi átlaghő- mérséklet C	Csapadék mm	Évi csapa- dék mm
I.	1520 felett	18,4-18,6	300-340	540-580
II.	1520	18,4-18,6	300-320	520-560
III.	1490 alatt	18,0 alatt	320-340	560-600
IV.	1505-1520	18,2-18,6	300-320	540-560

/Délalföldi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet tanulmányából/

2./ A közigazgatási viszonyok

A járás közigazgatási viszonyok szempontjából legalább annyira heterogén, mint a természeti adottságok szerint.

Azok a közigazgatási viszonyok, melyek mint a természeti adottságok egyenes következményei jelentkeztek - a művelődési ágak aránya, a területi hozamok alakulása - főleg a járás adminisztratív központjától távolabb eső részeken voltak döntő mérvűek.

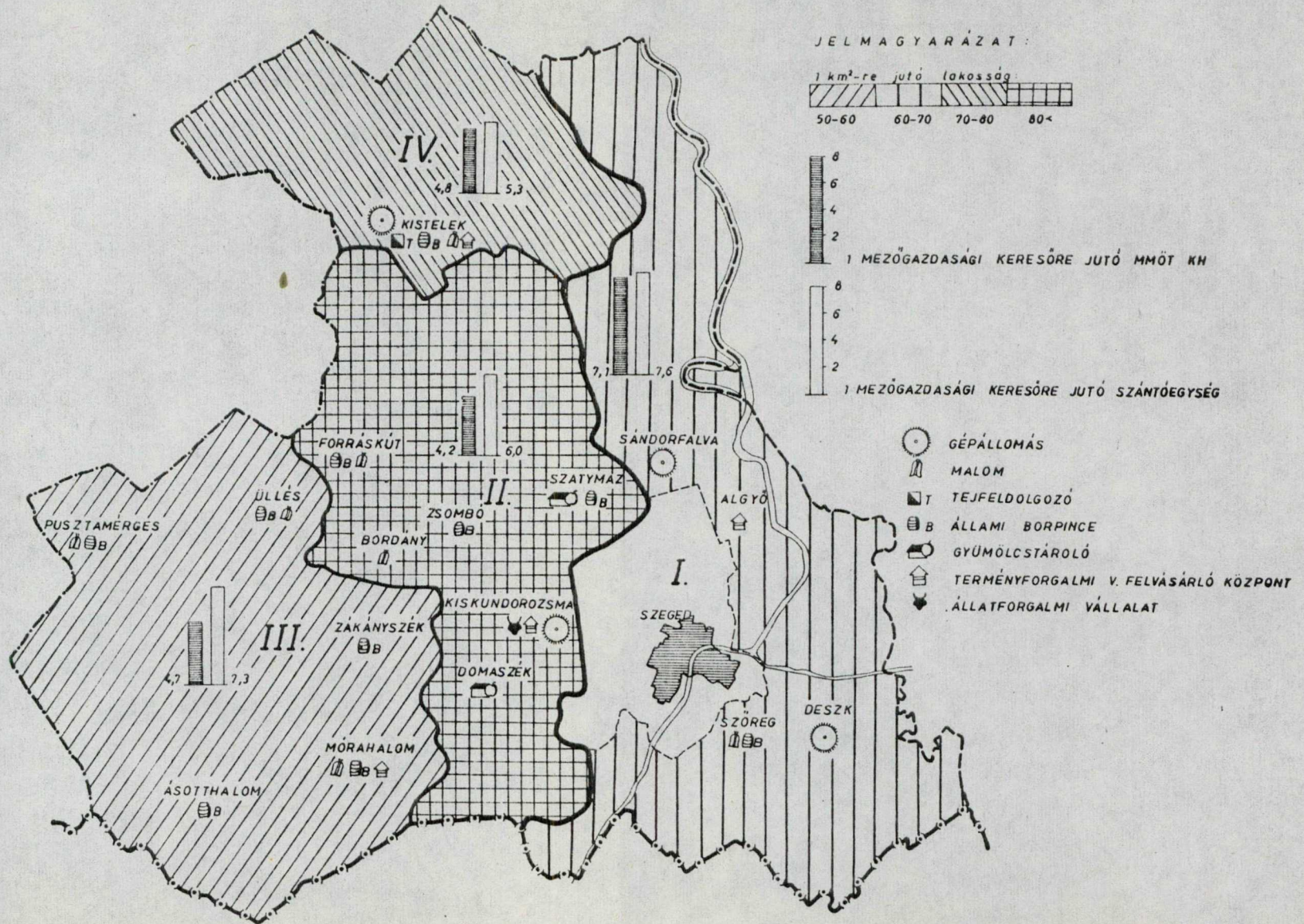
A tisztán közigazgatási adottságok pedig a járás belső részein éreztették elsősorban pozitív hatásukat.

A közigazgatási viszonyok különbözősége alapján a Szegedi járás - hasonlóképpen, mint a természeti adottságok alapján - négy körzetre osztható. /lásd 2. sz. térkép/

A járás közigazgatási területe 274.723 kh /KSH 1962/.

Az összterület körzetenkénti és művelési ágankénti megoszlását az 1962. évi állapotnak megfelelően a mellékelt táblázat szerint mutatom be.

SZEGEDI JÁRÁS KÖZGAZDASÁGI VISZONYAI

2. ábra

A művelési ágak területe és aránya a MMÖT-ből, valamint a MMÖT és egyéb hasznosítású területek és arányuk az összes területből

2. sz. táblázat

	I.		II.		III.		IV.		Járás kh	Összesen %
	kh	%	kh	%	kh	%	kh	%		
szántó	57.142	31,8	40.471	66,7	40.944	62,9	22.584	65,6	158.171	69,9
rét	976	1,5	7.621	12,6	9.604	14,7	1.855	5,4	20.056	8,9
legelő	7.998	12,1	4.343	7,1	3.752	5,8	7.249	21,0	23.342	10,3
kert	1.824	2,8	207	0,3	438	0,7	237	0,7	2.706	1,2
gyümölcs	864	1,3	2.417	4,0	1.918	2,9	303	0,9	5.503	2,4
szőlő	368	0,5	5.622	9,3	8.442	13,0	2.190	6,4	16.605	7,3
		100,0		100,0		100,0		100,0		100,0
MMÖT	66.202	79,9	60.664	86,3	65.098	81,1	34.419	83,1	226.383	82,4
Erdő	7.330	8,9	922	1,3	9.887	12,3	3.527	8,5	21.666	7,9
Nádas	237	0,3	275	0,4	507	0,6	88	0,2	1.107	0,4
FANET	9.012	10,9	8.407	12,0	4.763	6,0	3.385	8,2	25.567	9,3
Össz.term.:	82.781	100,0	70.268	100,0	80.255	100,0	41.419	100,0	274.723	100,0

/KSH adatai alapján 1962./

Az adatokból látható, hogy a mezőgazdasági terület részese-
sedése a különböző körzetekben közel azonos, de a művelési
ágak szerinti megoszlása lényegesen eltérő.

Az I. körzet a szántó nagy arányaival, a II-III. körzet a
jelentős szőlő, gyümölcs és rét, valamint legelőterülettel,
míg a IV. körzet a nagy rét, legelő területével tűnik ki.

- A művelési ágak körzetenkénti arányának alakulása lényeg-
ében a kialakult termelést tükrözi és mint közgazdasági
tényező, jön számításba. A művelési ágak arányainak el-
tolódása azonban a természeti adottságok és a gazdaság-
politikai intézkedések következményeként jelentkeztek.

- A kialakult birtokviszonyok is jelentős hatással voltak
a mezőgazdaság szocialista fejlődésére.

Az I. körzetben a termelőerők társadalmasítása egyben a
szocialista termelési viszonyok kialakulása néhány évvel
megelőzte a II-III-IV. körzeteket. A három homoki körzet-
ben élők az átszervezést követően még sokáig korlátozták
a termelés tudományos alapon történő szervezését. E kor-
látozó tényező a szétszórt tanyai településekben és az
1-2 kh-as szőlő-gyümölcsültetvényekben ölt képet.

A termelési viszonyok - itt konkrét formában a birtokvi-
szonyokban öltöttek testet - nagy hatással bírtak a pa-
rasztság szemléletére, társadalmi tudatára. A három ho-
moki körzetben sokkal nehezebb volt megvalósítani egy-egy
helyes, a termelés javát szolgáló elképzelést, mint a
feketeföldi körzetben.

A birtokviszonyok megoszlása a Szegedi járásban
1962. évben /MMÖT/

	I.		II.		III.		IV.	
	kh	%	kh	%	kh	%	kh	%
állami gazdaság	7.944	12,0	425	0,7	4.427	6,8	1.033	3,0
mg.tsz és tszcs	48.526	73,3	54.051	89,1	52.469	80,6	28.671	83,3
egyéb szocialista	4.634	7,0	2.184	3,6	1.627	2,5	3.614	10,5
egyéni	5.098	7,7	4.004	6,6	6.575	10,1	1.101	3,2
összesen:	66.202	100,0	60.664	100,0	65.098	100,0	34.419	100,0

Járás: kh %

állami gazdaság 13.829 6,1
mg.tsz és tszcs 183.717 81,1
egyéb szoc. 12.059 5,4
egyéni 16.778 7,4
összesen: 226.383 100,0

/KSH adatai alapján 1962./

1962-ben az említett körzetekben is döntő mértékben a szocialista termelési viszonyok voltak az uralkodók, bár még jelentős a magánszektor. A mezőgazdaságilag művelt terület 19,6 %-án termelőszövetkezeti csoportok, 7,4 %-án egyéni gazdálkodás folyt.

- A piac jelenléte, megközelíthetősége, a szállítási eszközök kapacitása a mezőgazdasági termelés alakulásának fontos tényezője. Így érthető, hogy Szeged város jelenléte /a járásban egyetlen jelentős piac/ közvetlen hatás az I. és II. körzet mezőgazdasági termelésére.

A III. és IV. körzetek és a város közötti kapcsolat passzív. Ez úgy értendő, hogy a város elsősorban a közvetlen környezetében lévő mezőgazdasággal szemben lépett fel, mint aktivizáló tényező, itt voltak a legjobbak a közlekedési és szállítási viszonyok, innen tudta a leggyorsabban a város elvonni a keresőket, a város jelenlétének hatásaként itt voltak a legkultúraltabb létviszonyok, itt volt a legjobb a szakember ellátottság, stb.- míg a távolabbi körzetekre nincs ilyen hatással, a lakosság beszivárgása kisebb ütemű volt, a termelés erősen konzerválódott, nehezebben tudtak teret nyerni az új termelési eljárások, sokkal erősebb volt a szokás hatalma a termelésben.

A járás fontosabb közgazdasági viszonyait /1962./ az alábbi adatok jellemzik:

a./	I.	II.	III.	IV.	Járás
1 km vasútra jut MMÖT kh	959,4	1.497,8	1.152,2	1.811,5	1.223,6
1 km burkolt útra jutó kh	640,2	405,5	552,6	800,4	547

b./ A munkaerő ellátottság: /KSH adatai alapján 1962./

	Össz.mg. kereső	férfiak arány %	20-50 év között mg. kereső %	1 mg.keresőre jutó MMÖT kh	szántó
I.	9.286	60,9	30,3	7,1	7,6
II.	14.301	59,6	35,7	4,2	6,8
III.	13.803	57,8	40,7	4,7	7,3
IV.	7.193	55,9	38,2	4,7	5,3
Járás:	44.583	58,7	36,2	5,1	6,6

c./ A gépesítettség: /KSH adatai alapján 1962./

	100 kh MMÖT jutó ö. v.h. LE	A LE v.h. megoszlása gépi	megosztás % fogat	1 mg. keresőre jutó v. h. LE
I.	9,01	69,8	30,2	0,56
II.	9,04	39,1	60,9	0,38
III.	8,30	30,4	69,6	0,33
IV.	8,00	55,0	45,0	0,37
Járási átlag	8,67	48,3	51,7	0,40

A közlekedési és szállítási viszonyok a legjobbak az I-es körzetben voltak, a legrosszabbak a IV-ben.

A munkaerő ellátottság az I. körzetben volt a legrosszabb. Igaz, hogy a keresőkön belül itt a legnagyobb a férfiak aránya, de a 20-50 év közötti összkeresőknek csak 30,3 %-át teszik ki.

A gépesítettség mutatói is azt igazolják, hogy az I-II-es körzetekben volt a legjobb a gépesítettség. Az I. körzetben a rendelkezésre álló vonóhorog lóerő 69,8 %-os, míg a többi körzetben az igaerő aránya volt túlsúlyban.

Az átszervezést követő első év /1962./ termelését befolyásoló természeti és közgazdasági adottságok vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy:

- mind a természeti, mind a közgazdasági viszonyok a járás területén rosszabbak a megyei átlagnál;
- a járás területe négy körzetet képez;
- valamennyi körzet adottsága általában rossz, de speciálisan megfelelőek. Tehát az adottságokat figyelembe vevő termelés kialakításával a gazdálkodás magas színvonalú lehetett volna.

3./ A mezőgazdasági termelés

A természeti és közgazdasági adottságok elemzéséből arra a következtetésre juthatunk, hogy az I-es körzetben a legjobbak a mezőgazdasági termelés feltételei. Ezzel szemben itt a leggyengébb a termelés. A járás mezőgazdasági termelésében - a bruttó halmozott termelési érték alapján -

jelentős helyet foglalt el a gyümölcs-szőlőtermelés /17 %/, a sertés, baromfi és szarvasmarha tenyésztés, hizlalás. /40,9 %/

A bruttó halmozatlan termelés vizsgálatánál kiderül, hogy az üzemből kikerült termékek értékéből a szántóföldi növénytermelés kisebb részt tett ki, mint a gyümölcs-szőlőtermelés, az állati termékek értéke pedig az össztermelési értéknek több mint 50 %-a.

A szőlő-gyümölcstermelési érték a II. körzetben 32 %, a III-ban 30,2 %, de jelentős - 20 %- a IV. körzetben is. A II. és III. körzetben jelentős volt a zöldségtermelés aránya, míg az I. körzetben inkább a kenyérgabona dominált. Az állattenyésztés termelési érték előállítására legnagyobb súllyal az I. körzetben szerepelt, ahol a halmozatlan termelési értéknek kétharmadát adta. Az állati termékek zömét a sertés, baromfi szolgáltatta.

A mezőgazdasági termelés színvonala körzetenként nagy eltérést mutat. Bizonyosságul szolgál az alábbi táblázat, mely bemutatja az egyes művelési ágak gazdasági értékét.

	/Term. érték/kh termőterület/				
	I.	II.	III.	IV.	Járás
gyümölcs	11375	19772	10364	27983	15609
szőlő	4266	4265	4278	4279	4278
szántó- földi növ.	2742	2778	2288	1722	2464
rét	591	418	545	370	479
legelő	354	349	541	233	335

	I.	II.	III.	IV.	Járás
növény term.	2555	3129	2491	1754	2573
állat- teny.	3444	3324	3420	3128	3347

/KSH adatai alapján 1962./

A termelés színvonalának eltérése nemcsak a művelési ágak gazdasági értékének különbségéből adódott, hanem abból is, hogy a termelés területi elhelyezésénél az akkori gazdasági irányítók és gazdaságvezetők sem a természeti, sem a közgazdasági adottságokat nem vették kellően figyelembe. Igazolásként elég talán megemlíteni, hogy pld. a rozs átlagtermése a II. körzetben 3,9 q/kh, a vetésterületi aránya a szántóból 31,6 % volt. A III. körzetre hasonló adatok a jellemzőek, 3,4 q/kh, 34,7 %. A IV. körzet 3,0 q/kh, 34,1 %. Nagy aránytalanságot mutatott a körzetenkénti állatsűrűség, az állomány szerkezete, és a takarmánymérleg összeállítása is.

Kör- zet	100 kh		állatsűrűség /sz.á./			100 kh Főtak. termő ter.
	MMOT-re jutó	szántóra sz.állat	Főtak. termő ter.	MMOT-re jutó	Szántó baromfi dó	
I.	20	28	39	180	261	353
II.	23	33	43	222	322	419
III.	23	33	45	255	358	492
IV.	20	29	35	225	319	389

Kör- zet	Állatállomány Szarvasmarha	szerkezet Sertés	/sz.á. %./ Ló	Juh
I.	49,7	33,2	12,3	4,8
II.	44,2	28,4	21,6	5,8
III.	49,1	25,1	21,9	3,9
IV.	42,8	34,4	15,7	7,1
Járás	46,8	29,6	18,4	5,2

/A táblázatok a Délalföldi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet tanulmányából/

Az állattenyésztés szervezésének jellemzői:

Üsszhang nélkül folyt az állattenyésztés és a takarmánytermelés. Pld. az I-es körzetben 100 kh MMÖT-ből 57 kh-on takarmányt termeltek és összesen 22 számos állatot tartottak. A III-as körzetben viszont 51 kh-on termeltek takarmányt és 23 számos állatot tartottak.

Az állattenyésztést a feketeföldi körzetben önellátásra alapozták, a többi körzetben nagy takarmánybehozatalra volt szükség. Az egyedi hozamok járási viszonylatban rendkívül alacsonyak. Egy tehén évi tejhozama 1833 liter. 100 tehén évi borjúsaporulata 85, a sertések hizlalási ideje elérte a 14-16 hónapot is. Sok volt a betegség és nagy az állatelhullás. Az állatok férőhely ellátása nem megoldott. A rossz termelésszervezés következtében átlagosan 1 számos állat szarvasmarha évi termelési értéke 4.682 Ft, egy

sértés termelési értéke 10.162 Ft, egy juh termelési értéke 4.663 Ft volt. Ha e termelési értékhez viszonyítjuk a számos állat állatonkénti takarmányköltséget, arra a megállapításra juthatunk, hogy a termelési érték nem fedezi a takarmányok értékét sem.

Összegezve: A sok szempontból elkövetett szervezési hibák következtében az amugy is gyenge termelési adottságokat a járásban nem használhatták ki megfelelően. Az egy dolgozóra jutó átlagosan 16.120 Ft bruttó halmozatlan termelési érték rendkívül kevés volt ahhoz, hogy a mezőgazdaságban dolgozó és családja részére megfelelő létfeltételek legyenek biztosítva. Számítások szerint egy mezőgazdaságban dolgozó személyi jövedelme - a termelés színvonalától függően - 3.500-6.500 Ft volt 1962-ben beleértve ebbe a háztájából számítható tiszta jövedelmet is.

A mezőgazdasági termelés vázlatos bemutatásával az volt a célom, hogy érzékeltessem azokat a gazdasági előzményeket, melyek a járás mezőgazdaságát jellemezték az átszervezést követő évben.

II.

A szövetkezeti szektor fejlődése az átszervezés befejezése után

Az átszervezés befejezése után viszonylag gyors ütemben haladt előre a termelőség-szövetkezetek szervezeti és gazdasági fejlődése. Az 1962 és 1967 közötti hat év alatt az ismert rossz körülmények /természeti, közgazdasági/ ellenére olyan objektív folyamatok mentek végbe a járás termelőség-szövetkezeteiben, amelyek lehetővé tették a későbbi nagyüzemi szervezet kialakulását, a nagyüzemi gazdálkodás anyagi-műszaki alapjainak megteremtését.

A Szegedi járás termelőség-szövetkezeteinek 1962 és 1967 közötti működése két részre osztható: az útkeresés, önmegvalósítás és a nagyüzemi gazdálkodás kialakulásának időszakára.

A két szakasz természetesen területenként eltérő ideig tartott. Eltelt néhány év, amíg a tagság összeszokott és kidolgozta a terület sajátosságának megfelelő gazdálkodási módokat és a munkaszervezési formákat. A jobb természeti adottságok között gazdálkodó szövetkezetek már 1964-ben elkezdhatték a nagyüzemi keretek megvalósítását, míg a gyenge szövetkezetek még 1967-ben is keresték a helyüket.

1./ A termelőség-szövetkezeti nagyüzemi szervezet kialakulása:

A járás termelőség-szövetkezeteinek mérete a szocialista átszervezés után fokozatosan növekedett, mégpedig a szövet-

kezetek egyesülése révén. A szövetkezetek száma az 1961. évi 78-ról 1968-ig 53-ra csökkent. Tszcs 25-ről 17-re, a vegyestípusú tsz-ek 18-ról 7-re csökkentek.

Az irányító párt és állami szervek útmutatásai alapján a járásban ez mérsékeltebb ütemben történt, mint az ország más területein.

Egy termelőszövetkezet átlagos nagysága az 1961. évi 1573 kh-ról 1968-ra 2429 kh-ra növekedett, amely még így is alacsonyabb volt a megyei átlagnál.

A tsz-ek nagyság szerinti megoszlása:

1.000 kh-ig	6
1.500 kh-ig	7
2.000 kh-ig	11
3.000 kh-ig	13
4.000 kh-ig	10
4.000 felett	6

53 tsz

A járásban az egyesülés folytatására még 1968-ban is szükség volt, a sok kis, és nem gazdaságos tsz miatt.

Az ésszerű keretek között történt egyesülések nyomán megalkult gazdaságokban nagyobb lehetőség nyílt az előrelépésre, a korszerűbb termelés bevezetésére.

A méretek változása és a szövetkezetek számának csökkenése következtében még nem jöttek létre állandósult nagyüzemi keretek, hanem ezek évről-évre változtak.

Az egyesülések kisebb-nagyobb zökkenőkkel, a sajátosságokkal együtt, de eredményre vezettek:

- A forráskúti Ezüstkalász és a Rózsa Ferenc tsz egyesülése révén létrejött Haladás tsz egyik volt brigádvezetője így emlékezett vissza ezekre az időkre:
"Ezekben az években nagyon kevesen hittük, hogy lesz Forráskúton valódi, igazi nagyüzem. Inkább visszafelé pillantgattunk. Azt hittük, szétszóródik a gazdaság, felosztják. 1963-ban aztán kezdtünk kicsit kapadozni. Ráesztendőre az egyesüléskor új elnököt választottunk, s nem bántuk meg. Elmondhatjuk, igazi homoki nagyüzemet teremtettünk. /Azóta a Haladás tsz nyolcszoros kiváló szövetkezet és 1982. évi tiszta nyeresége 60,4 millió Ft/.

- A dorozsmai József Attila és az Uj Élet tsz egyesülése előtt sajátos módon az utolsó fillérig kiosztotta minden vagyonát. Nehéz út várt tehát rájuk. Alapok nélkül kezdtek az 1965-ös esztendő, senki sem hitt abban, hogy a tagok majd lelkesednek és egymást ölik a munkáért. A gondot még tetézte, hogy az egyik gazdaság agrárproletárok-ból állt, a másik pedig jól megelőzött középparasztokból. Végül némi kölcsönökkel, jó munkaszervezéssel már az év végére kevés alapot tudtak teremteni és 14 ezer forint átlagjövedelmet.
Ma már könnyű szívvvel emlékeznek ezekre a nehéz napokra, évekre. Amit akkor dolgoztak, azt azonban leírni, elmondani nem lehet.

Az egyesítések célja néhány esetben a hosszabb ideje gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek veszteségeinek el-

tüntetése volt. Itt bizony ellentétek keletkeztek az egyesülő gazdaságok tagjai között. Az egyesülések során előfordult hibák ugyanakkor nem mondanak ellent annak, hogy a szocialista nagyüzemi gazdálkodás kialakítása érdekében a koncentrációnak a fent említett módját is alkalmazni kellett.

2./ A jövedelemszerzés, illetőleg a munkadijazás módja is sokat fejlődött ebben az időszakban, ami hozzájárult a termelőszövetkezetek megszilárdulásához.

Az anyagi érdekelttség elvének fontosságát már az átszervezés időszakában felismerték központi szerveink.

Az MSZMP VIII. kongresszusának határozata is hangsúlyozta, hogy a termelőszövetkezetek fejlődésének szempontjából fontos feladat a legalkalmasabb jövedelemelosztási módszerek alkalmazása.

A járásban az átszervezés után a jövedelemelosztás mértékegysége a munkaegység volt. Ez fokozatosan visszaszorult, mert nem ösztönzött a közös munkára. A normatívák helytelen alkalmazása feszültséget okozott a különböző ágazatokban.

A járás adottságaihoz jobban igazodó jövedelemelosztási forma kidolgozására kísérletek kezdődtek. Így próbálkoztak a munkaegység + részesművelési, munkaegység + prémium, a munkaegység + részes + prémium, a készpénzdijazási formákkal, illetve az előbbi négy forma variációjának számító egyéb díjazással. /7/

A munkaegység szerinti részesedés 1965-ben már csak 29 tsz-nél fordult elő. A kimondottan hagyományos módon munkaegység szerinti részesedés csak a gyálaréti Komszomol és a röszei Kossuth tsz-ben került alkalmazásra. Az eredményességi /százalékos/ módszert 49 tsz-ben a különböző módszerrel való ún. fix munkadíjat 34 tsz-ben alkalmazták. A homoki gazdaságokban 1965 után leginkább elterjedt jövedelemelosztási forma a százalékos művelés, melynek aránya 67 és 33 % a szövetkezetek javára. Ennek negatív vonása, hogy differenciálta a tsz tagok jövedelmét, főleg a szőlő- és a gyümölcsstermelők körében. Nagyobb lehetőséget adott az egyéni felhalmozásra, nehezítette a közösségi szellem kialakulását és a politikai nevelő munka hatékonyságát. A felsoroltakból következett, hogy sajátos viszonyainkat figyelembe véve tovább kellett tökéletesíteni a tsz-ek jövedelemelosztási formáját. A termelőszövetkezeti mozgalomnak ezen a szakaszán viszont nagy hiba lett volna kizárni minden új út keresését. A járás szövetkezeti gazdaságai csak a konkrét adottságok alapján, a konkrét tapasztalatok hasznosításával fejlődhettek egészségesen.

A tsz tagok megélhetésük biztosítása érdekében nagy számban állandó munka biztosítását igényelték a közös gazdaságoktól. Ezt az igényt az idényszerű termelés és a belterjesség alacsonyabb foka miatt az átszervezést követő néhány évben a járásban nem mindenhol elégíthették ki. Attól függően, hogy a tsz tagok időszakos vagy állandó munkahelyen dolgoztak, nagy különbségek voltak a jövedelemrészesedés arányában.

Részesedés és jövedelem alakulása
a járás termelőszövetkezeteiben

S. sz.	Tsz neve, helye	Egy közös munkában résztvevő tagra jutó			Egy családra jutó		
		össz. prémium	résh. me. össz. Ft-ban	nem me. Ft-ban	össz. jöv. me.	prémium radék Ft-ban	nem földjé- Ft-ban
		1963.	1964.	1965.	1963.	1964.	1965.
1.	Napsugár Algyő	8649	11769	7907	7510	9497	7006
2.	Rákóczi "	16306	17240	11941	13895	13600	10104
3.	Uj Élet "	6719	10981	8155	5251	7445	6179
4.	Szabadságh.Ásotth.	6699	7780	6777	9135	6754	6738
5.	Uj Élet Baks	8667	9420	12123	7406	9429	11208
6.	Alkotmány Balástya	5054	7044	6147	4841	6156	6467
7.	Felsőgajgonya "	6324	7304	7026	6648	6000	5821
8.	Homokgyöngye "	4174	5827	6779	4060	4202	5126
9.	Móra F. "	6253	8161	10214	4955	6617	7922
10.	Szirtusvirág "	4942	5781	8091	4194	4649	5914
11.	Munkásőr Bordány	8700	10264	7933	7990	8517	6377
12.	Aranykalász Csengele	4102	4728	7125	4215	5038	6085
13.	Egyetértés "	4988	5588	6589	4478	5212	6280
14.	Honfoglalás "	5070	7818	6877	4917	5012	5699
15.	Vadgerlés "	4808	7934	9000	5789	7215	9117
16.	Kossuth Deszk	13319	13501	9072	13147	12155	8295
17.	Táncsics " •	11204	14297	12046	11294	12684	11544
18.	Virágzó Dóc	8491	14876	7410	9728	10348	7865
19.	Rákóczi Domaszék	9582	8965	6939	8105	8070	6666
20.	Haladás Forráskút	5001	7207	3879	5050	6238	8040
21.	Komszomol Gyálarét	17338	17086	19584	17365	16456	18109
22.	József A. Kkdorozsma	10355	14627	10827	6437	9258	6879
23.	Feketehalom, Kistelek	4685	4065	7971	5222	4353	5690
24.	Felszabadulás "	8123	10253	10977	6155	7164	7733
25.	Perczel Mór "	5762	6262	7667	6275	6775	6990
26.	Uj Élet "	7756	6496	5509	5176	4549	3959
27.	Sarló-K. Kübekháza	10823	7143	7013	10596	8176	6481
28.	Magyar L. Öttömös	4693	5894	7381	4530	5160	6810
29.	Vörös Okt. Mórahalom	10836	9387	9207	11165	8823	9492

S. Tsz neve, helye sz.	Egy közös munkában résztvevő tagra jutó össz.rész.me. nem me. prémium össz.Ft-ban			Egy családra jutó össz.jöv. me. nem me. prémium földjá- radék Ft-ban		
	1963.	1964.	1965.	1963.	1964.	1965.
30. Rizling P.mérges	6481	8027	7966	5361	5874	6884
31. Árpád Pusztaszer	5829	6713	6449	5770	6071	5716
32. Kossuth "	7050	7210	9428	5995	6352	7945
33. Petőfi "	7066	12391	10815	6538	9088	10025
34. Aranykalász Rösze	10297	8950	9721	9747	9097	8879
35. Kossuth "	14180	14485	11838	18094	13915	12788
36. Petőfi "	15860	11250	8033	16600	11375	7893
37. Juhász Gy.Rúzsza	4317	6954	6934	4084	6282	7559
38. Napsugár "	4184	7627	3989	5348	7302	8905
39. Népszabadság "	5102	6232	6112	5288	5869	7021
40. Szivárvány "	6203	8617	11477	7076	9941	12689
41. Béke S.falva	7926	10037	5907	5620	6681	4487
42. Rózsa F. "	11219	14448	10435	9014	9909	7852
43. Új Élet "	5140	9419	0289	4060	6701	7079
44. Árpádv.Sövényháza	5253	8387	5509	4161	7085	5839
45. Zöldhalom "	5000	6290	5462	3700	5024	3862
46. Béke Szatymaz	5203	5450	4563	3316	3412	3463
47. Finn-M.B. "	8640	8148	9614	6711	6057	4813
48. Homokgy. "	4559	4808	5882	3885	3954	6836
49. Egyetértés Szőreg	11782	13297	16128	12308	14206	19210
50. Tiszatáj Tápé	10844	14095	13986	3601	9754	9535
51. Aranykalász Tápé	13336	12000	15600	11007	9936	12854
52. Buzakalász T.sziget	8191	9900	9949	7899	10964	11491
53. Új Élet Ujszentiván	17520	18122	19089	15459	22497	19754
54. Árpád Ullás	5000	4502	4559	3961	4068	4774
55. Kossuth "	7230	6521	6051	5880	4804	5313
Szeged járás összesen:	8047	9354	9009	7237	7914	7913

/Zárszámadási adatok/

A növénytermesztésben dolgozók napi munkadíja az állattartásban dolgozókéknál 13 %-kal volt alacsonyabb. Éves átlagban a növénytermesztésben dolgozók munkadíja a szövetkezeti átlagnál 30-35 %-kal volt alacsonyabb. A tsz-ek legjobban fizetett dolgozói rendszerint a tsz alkalmazottak köréből kerültek ki.

A járás irányító szervei a tsz-ek közgyűlésére bizta a szövetkezet gazdasági adottságainak leginkább megfelelő, ösztönző és a munka szerinti elosztás szocialista elvének is megfelelő munkadíjazási módok kialakítását és bevezetését.

3./ A termelőszövetkezetek munkaerőhelyzete

Termelőszövetkezetünk taglétszáma 1962 és 1967 között fokozatosan csökkent. A taglétszám 1962-ben 21.117, 1967-ben 19.066 volt. A taglétszám és a munkaviszonyban állók között azonban nem húzhatunk egyenlőséget. A tagok csaknem 20 %-a túl volt a nyugdíjkorhatáron. Ugyanakkor nem tagok - családtagok és időszakos munkások - is dolgoztak a termelőszövetkezetekben.

A termelőszövetkezetek munkaerő-ellátottsága:

	<u>1962.</u>	<u>1963.</u>	<u>1964.</u>	<u>1965.</u>	<u>1966.</u>	<u>1967. év</u>
tagok száma	21117	20552	19992	19548	19245	19066
dolgozó tagok	15388	15856	14713	14886	14449	14380
dolgozó cs. tagok sz.	985	1268	2872	2168	2750	nincs adat

/Zárszámadási adatok alapján/

A tagsűrűség úgy alakult, hogy több termelőszövetkezetben csak kisebb zökkenőkkel lehetett elvégezni az időszaki munkákat. E gondok enyhítésében kiemelkedő szerepe volt a részesművelés bevezetésének. Ezen keresztül növekedett a családtagok közös munkában való részvétele, javult a munkafegyelem, a növényápolás zömében ezáltal megoldott volt.

A munkaerő hiánnyal küszködő szövetkezetek mellett akadtak olyanok is, amelyekben felesleg mutatkozott. A munkaerő probléma egyrészt a munkaerő hiányt, másrészt munkaerő felesleget jelentett. A termelőszövetkezetekben dolgozók munkaköri megosztása a vizsgált időszakban rendkívül változatos képet mutatott. A tagok közel egynegyede nem dolgozott a közösben. A tagok egynegyede viszont más munkakörben, pld. ipari - egész évben állandó munkahelyen dolgozott. A tagoknak csaknem a fele csak a szántóföldi növénytermesztésben dolgozott, ami azt jelenti, hogy munkaidőjük nagyobb részét a háztájiban vagy a saját tulajdonú gyümölcsösben végezték. A szántóföldi termelésben csak idénymunkában vettek részt. Dr. Fazekas Béla megállapítása a Szegedi járásban működő termelőszövetkezetek munkaerő-helyzetére is jellemző, miszerint a tárgyalt időszak munkaerő gondjai a következők:

- a szövetkezeti taglétszám csökkenése elvándorlás következtében;
- a szövetkezeti tagok előregedése;
- utánpótlás hiánya az ifjúságból;
- a szövetkezeti alkalmazottak számának növekedése;

- a mezőgazdasági termelés /főként a növénytermesztés/ szezonális jellege miatt a munkaerő egyenetlen foglalkoztatása;
- a munkaerő egyenlőtlen elosztása a termelőszövetkezetek között;
- a munka és termelésszervezési nehézségek. /8/

A gondok ellenére pozitív jelenség, hogy a termelőszövetkezeteinkből jelentős méretű kilépés a megszilárdulás éveiben nem történt, sőt 1964-1965. években - főleg az erőstsz-ekben - kb. 250 fővel növekedett a közös munkában résztvevők száma. Kirivó csupán az 1962-es esztendő, amikor az aszálysúlytotta mezőgazdaságnak igen komoly politikai és gazdasági feladatokkal kellett megküzdeni. A helyzetet nehezítette az is, hogy a tagságnak még csak kisebb része érezte magáénak a szövetkezetet. A gazdasági nehézségek, az alacsony részesedés és az SZTK befizetése miatt 55 tsz-ből kb. 800 tag kérte kilépését. A járási párt és tanács hatékony politikai munkájának köszönhető, hogy a kilépni szándékozók nagyobb része megmaradt a szövetkezetekben. /9/

Másfajta gondot vetett fel a mezőgazdaságból való elvándorlás. Szeged város közelsége, az ipari üzemek csábító hatásának sokan, főleg a fiatalok nem tudtak ellenállni.

/8/ Dr. Fazekas Béla: A mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom Magyarországon 183. o.

/9/ MSZMP Csm-i Biz. Arch. 3.F. 1966. 1.cs. 1.öe.

Az okok ismertek: biztos kereseti lehetőség, jobb szociális ellátottság és az urbanizáció varázsa.

A fiatalok számára nem voltak vonzóak a termelőszövetkezetekben uralkodó munkakörülmények. A bizonytalan foglalkoztatottság, a munkadíjazás rendszertelensége, munkaerejük, képességük lebecsülése miatt idegenkedtek a szövetkezetektől. A nagyobb gondot az okozta, hogy a mezőgazdasági munkaerő elvándorlást nem követte az anyagi-műszaki ellátottság megfelelő ütemű növekedése.

Az 1960-as évek technikai színvonalát figyelembe véve a járási szövetkezetek gépesítése legfeljebb pótolni igyekezett a munkaerő hiányát, ami nem mindig járt sikerrel.

Gépvásárlásra pénz még akadt, csak a szükséges munkagép volt hiánycikk. Ezért a tsz-ok egy része arra kényszerült, hogy az éppen kapható erő- és munkagépet vásárolja meg. Általában az alapvető növénytermelési munkaműveletek voltak gépesítve /talajmunkák, aratás/.

Azokat a munkákat, amelyeknek elvégzésére nem álltak megfelelő gépek rendelkezésre /kapás/, a családi munkaerő bevonásával, kézzel végeztették el.

Különösen az őszi betakarítás idején álltak rosszul munkaerővel szövetkezeteink. Az említett okok miatt szinte természetesen voltak a határidőcsúszások.

Talán mondani sem kell, hogy a háztáji és a házkörnyéki gazdaságokban időben végeztek a munkákkal.

Szembevetendő az 1962 és 1967 közötti években a termelőszövet-

kezetben dolgozó alkalmazottak létszámának növekedése. Az átszervezés után főleg a szakvezetők és az adminisztratív munkakörben dolgozók tartoztak közéjük. Később a gépesítés fejlődésével, a beruházások növekedésével mind több traktoros, szerelő, építőmunkás, stb. került alkalmazásra. Ezek viszont nem léptek be a termelőszövetkezetbe tagnak, mert a tsz tagok szociális ellátása - betegbiztosítás, nyugdíj, családi pótlék, stb. - elmaradt a népgazdaság egyéb területein dolgozók ellátásától. Emiatt a tsz tagok családtagjai sem léptek be szívesen tagnak, s ez a szövetkezeti tagság utánpótlása szempontjából is kedvezőtlen volt.

Az alkalmazotti státusz nemcsak jobb szociális ellátást jelentett, hanem előnyösebb volt a munkadíjazásban is.

Az alkalmazottak számának növekedéséhez a szükség is közrejátszott, hiszen a termelőszövetkezetek csak alkalmazottként tudták megszerezni a szakembereket. A következmény természetesen nem maradt el, mert ez a helyzet az alkalmazottak és a tagok közötti feszültség forrásává vált.

4./ Az állami támogatási rendszerek alkalmazása és hatásuk, a differenciálódás erősödése

A termelőszövetkezetek megszilárdítása az egész mezőgazdaság fejlesztésének központi kérdése volt. A Központi Bizottságnak a mezőgazdaság helyzetéről és a további feladatokról hozott 1962. márciusi határozata erről többek között a következőt mondta: "Mezőgazdasági terveink végrehajtása elsősorban attól függ, hogy termelőszövetkezeteink tovább erő-

sődjenek, a korszerű, eredményesen gazdálkodó szocialista nagyüzemekké fejlődjenek." /lo/

E célt kívánta szolgálni a termelőség- és támogatási rendszere is.

Az átszervezést követő években a rossz természeti és gazdasági viszonyok miatt számos szövetkezet került a gyenge minőségűek közé.

1962-ben 73 tsz közül 51	1965-ben 55 tsz közül 39
1963-ban 68 tsz közül 40	1966-ban 53 tsz közül 30
1964-ben 61 tsz közül 36	1967-ben 53 tsz közül 35

A gyengének minősített termelőség- és szövetkezeteket az állam vissza nem térítendő támogatásban is részesítette, mérleg-hiányuk mégis jelentős volt.

1962-ben 23.977 m/Ft	1965-ben 9.516 m/Ft
1963-ban 14.559 m/Ft	1966-ban 25.347 m/Ft
1964-ben 12.780 m/Ft	1967-ben 24.112 m/Ft

Az évről-évre megjelenő valamennyi termelőség- és szövetkezetet érintő 3004. sz. kormányhatározatok mellett megjelentek a gyenge termelőség- és szövetkezetek gazdálkodásának megjavítására irányuló intézkedések is. Ezek az utasítások - 9 /B/ 1961. FM. PM. sz. - a 18/B/1961. FM. PM. sz. együttes utasítások - a különböző, a gazdálkodás megszilárdítására teendő intézkedésekben már nem aszerint differenciáltak, hogy újonnan vagy korábban alakultak-e a szövetkezetek.

/lo/ A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1956-1962. 533. old.

A gyenge termelőszövetkezeteket két csoportra osztották ezek az utasítások:

Az I. számú - ide azok tartoztak, amelyeknél a gazdálkodás nehézségei a gazdasági-természeti viszonyok kedvezőtlen adottságai, az anyagi feltételek hiánya, a vezetés hiánya, a rossz munkaerőhelyzet, stb. okozták.

A II. számú - azok a szövetkezetek, amelyeknél a szövetkezetek adottságai megfelelőek, a gazdasági gyengeséget a vezetés hiányosságai, a rossz munkaerőhelyzet, laza munkafegyelem okozták. Az utasításban előírt intézkedések azt kívánták biztosítani, hogy a gyenge termelőszövetkezetek minél előbb elérjék a közepes, illetve a jól gazdálkodó termelőszövetkezetek gazdasági színvonalát.

A 24/B/1963. sz. utasítás már a gazdálkodásilag gyenge szövetkezetek kategorizálásánál a kedvezőtlen természeti tényezők hatásosabb megfogalmazását adta.

A gazdálkodásilag gyenge termelőszövetkezetek I. csoportjába - a tartósabban gyenge és nagyobb támogatási igényű szövetkezetek körébe - azokat a szövetkezeteket sorolta, amelyeknél az egy redukált szántó kataszteri tiszta jövedelme 10 aranykoronánál alacsonyabb.

E rendelkezések alapján a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek mindkét csoportjánál intézkedési tervet kellett készíteni. Ebben meg kellett vizsgálni a növény- és állattenyésztés arányát és szerkezetét.

Ha a helyi adottságoknak nem feleltek meg, azokat módosítani kellett. Intézkedni kellett a munkaerőhelyzet és mun-

kafegyelem, munkaszervezet és a jövedelem elosztási formák javítására. Ha a kidolgozott gazdasági és szervezeti intézkedéseket a termelészövetkezet tagsága elfogadta, a folyó gazdasági feladatok végrehajtására középfejratú hitelt lehetett biztosítani oly módon, hogy az 5-8 ezer Ft tagjövedelmet is biztosíthasson. Ez a jövedelem azonban nem léphette túl a járásban lévő szövetkezetek tervezett átlagos részesedésének 80 %-át.

Elő kellett segíteni politikailag és szakmailag megfelelő vezetők kiválasztását is. Azokban a termelészövetkezetekben, ahol az adottságok nem tették lehetővé, hogy néhány éven belül életképessé váljanak, javasolták, hogy egyesüljenek jobb termelészövetkezetekkel. Mindezeket túl az I. csoportba tartozó gyengén gazdálkodó termelészövetkezetek további állami támogatásban is részesültek. Talajjavítási és talajvédelmi gépi munkadíj 80 %-ára vissza nem térítendő állami támogatást kaptak. A gyomirtószer és növényvédőszer árából 50 % kedvezményben részesültek. A gazdaságilag meg nem erősödött termelészövetkezetek támogatására mindinkább a jövedelemkiegészítés lett a jellemző. Ennek az átszervezés-kor és az azt követő években meg volt az indokoltsága.

Egyrészt, mert a nagyüzemi gazdálkodás alapvető feltételeinek /gépesítés, épület-ellátottság, nagyüzemi munkaszervezet/ kialakításáig a tagság anyagi érdekeltségét fent kellett tartani.

Másrészt, mert nem rendelkezünk a sokszor még területileg is kialakulatlan nagyüzemekre olyan közgazdaságilag meg-

alapozott értékesítési módszerrel, amelynek alapján az egyes konkrét esetekben a gazdasági bajok alapvető okait meg lehetett volna egyértelműen határozni.

A gyenge termelőszövetkezetek támogatásának negativumai a többéves gyakorlat során egyre világosabbá váltak.

- A támogatás mértéke nem volt közvetlen összefüggésben a tényleges termőhelyi adottságokkal, a termelés alakulásával, ezért nem ösztönzött a termelés üzemileg optimális lehetőségeinek biztosítására.
- A támogatási keretek korlátai, valamint szubjektív elosztása miatt a valóban kedvezőtlen adottságú szövetkezeteknél gyakran még a termelés minimális költségeit /holtmunkát/ sem fedezte a támogatás.
- A tagjövedelem kiegészítésére épülő támogatás nem orientált a termelési költségek üzemi optimumának keresésére, s így gyakran a ténylegesen kiosztásra kerülő tagjövedelem többszörösét kellett támogatásként biztosítani a teljesen indokolatlan és gazdaságtalan többletráfordítások miatt.
- A szövetkezetek és a helyi szervek a minél nagyobb állami támogatás megszerzésére törekedtek. Ezt a törekvésüket segítette az a körülmény, hogy a támogatás mértékének megállapítása a járási átlagjövedelem alapján történt.
- A támogatás hatékony felhasználása sem volt biztosítva, mert folyósítása legtöbb esetben nem járt együtt a helyi adottságoknak megfelelő, gazdasági, szervezési intézkedésekkel.
- A támogatási keretek járásra, de mindinkább szövetkezetekre történő lebontása a megfelelő objektív mutatók hi-

ányában gyakran szubjektív alapon történt.

- Inkább a kedvező adottságú termelőszövetkezeteknek nyújtották a támogatást azzal az indoklással, hogy azok mielőbb rendbejőjjenek.

Számos hazai közgazdász, nálunk többek között Dr. Vági Ferenc úgy vélekedett, hogy a "gyenge termelőszövetkezetek mindenáron való fejlesztése, a befektetések erőltetése ... a reális adottságoktól való elszakadásra vezet, és felesleges kiadásokkal, komoly károkkal járhat." /11/

- Az állami támogatás megállapításánál érvényesülő szubjektív hatások miatt nagy volt a gyenge termelőszövetkezetek körében a fluktuáció.

A támogatási rendszer egyik hibája volt, hogy nem serkentett az árutermelés növelésére. Egyes termelőszövetkezetekben a zárszámadást úgy készítették el, hogy az minél gyengébb eredményeket tartalmazzon. A termelési és pénzügyi tervüket eleve tervhiányosnak állították be, ezáltal maximális dotációigénnyel léptek fel.

Ezekben a szövetkezetekben a tagok előtt "eredményé vált" a vezetők mérleghiány manipulációs készsége. /12/ Mások a munkafegyelem és a munkakedv megjavítására használták fel a dotáció egy részét. Bizonyos munkákra /telepítés, állattenyésztés/ készpénzfizetést alkalmaztak.

/11/ Dr. Vági Ferenc: A termelőszövetkezeti jövedelemkülönbségek kiegyenlítődésének lehetőségei és korlátai.

Közgazdasági Szemle 1966. 7-8. sz. 841. o.

/12/ MSZMP Csm-i Biz. Arch. 3.F. 1965. 7.öe.

Az említett hibák kiküszöbölésére vezették be kísérletképpen az országban - a lenti és a Szegedi járásban - 1965-ben a tételes árkiegészítéssel állami támogatási rendszert. A kísérlet ideje 3 év volt. Az új rendszer a korábbi jövedelemszinttől függő támogatással szemben már inkább a termelés növelésére ösztönzött.

1965-ben az árkiegészítés összege 39.050 m/Ft, 1966-ban 51.220 m/Ft, 1967-ben 47.617 m/Ft volt.

Azáltal azonban, hogy a dotált termékek kiválasztásánál főleg a központi termeléspolitikai elképzelések érvényesültek, a sajátos termőhelyi és termelési lehetőségek kevésbé, a termelési szerkezet általában nem változott kedvező irányba.

A járásban közvetlen árkiegészítésre 8 növényt jelöltek ki /buza, rozs, burgonya, napraforgó, dohány, fűszerpaprika, cukorrépa, vetőborsó/. A többi növényhez viszonyítva kiemelkedő támogatásban részesülő termékek termelésére fordítottak aránytalanul sok eszközt az üzemek. A burgonya vetésterülete pld. több mint 1.000 kh-val növekedett a tételes árkiegészítés hatására. A bordányi Munkásör Tsz pld. 1967. évben kukorica helyett burgonyát termelt.

A takarmánynövények árkiegészítése közvetett úton történt a sertés és szarvasmarha értékesítés formájában. A megkülönböztetett támogatás rendszerében a szőlő-gyümölcsstermelés után ártámogatás nem járt. Ez komoly feszültségeket okozott, mivel a szőlő-gyümölcs után támogatást az üzemek nem vehettek fel, a rendelkezésre álló szűkös üzemviteli

eszközöket - műtrágya, gépek - illetve a munkaerőt olyan ágazatban hasznosították - fűszerpaprika, zöldség - ahol a támogatással növelt bevételek biztosították a rentabilitást. Az igen magas költséggel telepített ültetvényekre a szükségesnél kevesebb ráfordítást eszközöltek. Az "eredmény" nem is maradt el. 1965-től fokozatosan csökkent a telepítések mértéke. Egyéb gondok mellett igen alacsony volt az ültetvények hozama, ami miatt elsősorban a szőlőtermesztésnél a jövedelmezőség kedvezőtlenül alakult. Tehát a megkülönböztetett támogatási rendszer által biztosított dotációval sem sikerült kiegyenlíteni a kedvezőtlen természeti tényezőket, illetve a közép szintű árrendszerből adódó negatív különbséget.

A termelés után biztosított állami támogatás bevezetése után körzeti szinten a dotáció összege megkétszereződött. A területegységre jutó termelési érték is emelkedett, de a munkatermelékenység színvonala - munkanapra jutó termelés - alig változott, ami azt bizonyítja, hogy a személyes jövedelem növekedésének forrása nem a termelés növekedéséből, hanem az állami támogatás emelkedéséből adódott.

Nem kis összeget emésztettek fel az úgynevezett üzemviteli támogatások: a különféle ár- és díjkezdvezmények /műtrágya, növényvédőszer beszerzése, gépjavítás, stb/, értékesítési felárak és az alkalmazott szakemberek munkadíjához való hozzájárulás.

1964-ben 32.419 m/Ft

1966-ban 69.631 m/Ft

1965-ben 60.043 m/Ft

1967-ben 86.071 m/Ft

A járás szövetkezetei az objektív és szubjektív gondok ellenére is fejlődtek. A számuk - az egyesülések következtében - az 1961. évi 78-ról 1967-re 53-ra csökkent, gazdálkodásuk színvonala - különösen 1964. évtől számítva - emelkedett. Ez a növekedés azonban egyenetlenségeket tartalmaz. A szövetkezetek között fokozódott a differenciálódás. Már nemcsak a gyenge és a jobb adottságok között gazdálkodó termelőszövetkezetek között, hanem a gyenge szövetkezetek egymás közötti termelési és jövedelmi különbségei is fokozódtak. Ez a differenciáltság a megye és a járás politikai vezetése számára is komoly problémákat okozott. A közvéleményben ezidőben különösen a személyi jövedelmekben fellelhető eltérések vetettek fel nyugtalanító kérdéseket. A személyi jövedelmeknél nem hagyhatjuk figyelmen kívül a háztáji jövedelmet, mint további differenciáló tényezőt. Ez mind a munka díjazása, mind az életszínvonal alakulása szempontjából komoly feszültségek okozója volt.

A járásban a paraszti reáljövedelem átlaga alatta maradt a munkás reáljövedelme átlagának. Az életszínvonal kiegyenlítődéséről itt még 1968-ban sem beszélhetünk.

A gyenge termelési adottságok miatt a szinten aluli jövedelműek jelentős csoportja élt és dolgozott ebben az időben a járásban. De nemcsak az életszínvonal szempontjából kellett figyelemmel kísérni a minimális szintet el nem ért szövetkezeteket, hanem politikai szempontból is. A tartósan rosszul gazdálkodó termelőszövetkezetek a szocialista mezőgazdaság mostoha gyermekei voltak. A támogatások állan-

dó igénye súlyos milliókat vont el a népgazdaságtól.

A megyei és a járási politikai vezetés számára alapvető kérdés volt tehát, hogy a gazdálkodási és a személyi jövedelmek differenciáltsága hogyan csökkenthető? A Szegedi járás speciális helyzetét figyelembe véve a differenciáltság fő okait a következőképpen foglalhatjuk össze:

- több szövetkezet a vizsgált időszakban még nem érte el az adottságoknak megfelelő megszilárdulási fokát;
- az átlagosnál kedvezőtlenebb adottságok;
- eltérő gazdálkodási struktúra;
- korábban kialakult eszközellátottság;
- az üzemi vezetésben, termelésirányításban mutatkozó szubjektív tényezők különbsége.

1967-ben 5 olyan termelőszövetkezet működött a járásban, amelyben az egy szántóegységre jutó halmozatlan termelési érték nem érte el az 1.000 Ft-ot.

Csengele Honfoglalás	313 Ft
Csengele Vadgerlés	990 Ft
Üllés Árpád	944 Ft
Balástya Móra	195 Ft
Forráskút Haladás	262 Ft

Ezeken kívül 18 termelőszövetkezetben 2.000 Ft alatt volt az egy szántóegységre jutó halmozatlan termelési érték. Az 1968-ban bevezetett új támogatási rendszer keretében pedig 35 termelőszövetkezetet jelöltek ki támogatásra. Ezek a tsz-ek általában 11 aranykorona alatti földön gazdálkodtak. /lásd a mellékleten/

Meg kell említeni, hogy a járásban a "kedvezőtlen adottságú" és a "tartósan gyenge eredménnyel" gazdálkodó szövetkezetek gazdálkodási körülményei csaknem azonosak.

Ugy is mondhatnánk, hogy a tartósan gyenge eredménnyel gazdálkodó szövetkezetekben főleg a kedvezőtlen természeti adottságok voltak a veszteségek forrásai.

Az előbbieket 11 aranykorona kataszteri jövedelmet el nem érő földön termeltek, az utóbbiak földminősítése nem érte el a 8 aranykorona értéket.

Kedvezőtlen adottságú tsz-ek 1968-70-re jóváhagyott árkiegészítése:

Sz. Tsz neve, helye	Sztó átl. ár.k.	I sztó egység- re jutó bruttó jöv.2 évi átl. Ft	ldolg. tagra jutó rész 2 évi átl. Ft	Jóváhagyott árki- eg. díj dot. m.	gépi dot.
<u>I. kategória:</u>					
1. Balástya Alkotmány	4,34	671	3.910	1.373	9,2
2. Csengele Aranykal.	5,77	637	2.883	933	
3. Csengele Egyetértés	5,99	567	3.709	511	54,2
4. Csengele Honfoglalás	5,31	248	3.930	412	11,5
5. Csengele Vadgerlés	5,15	272	4.466	311	14,5
6. Kistelek Feketeh.	2,63	631	2.188	629	
7. Öttömös Magyar L.	4,25	691	4.254	1.135	
8. P.mérges Rizling	4,66	904	6.982	577	
9. Ruzsa Juhász Gy.	5,03	772	2.431	1.089	
10. Ruzsa Napsugár	3,90	684	3.218	1.207	
11. Ruzsa Népszab.	3,38	545	1.875	1.105	
12. Ruzsa Szivárvány	3,51	1.005	2.402	612	58,3
13. Üllés Árpád	3,54	397	535	989	39,2
14. Üllés Kossuth	3,24	438	5.453	1.127	62,1
Ö s s z e s e n :	-	-	-	11.910	249

S. Tsz neve, helye sz.	Sztó átl. ar.k.	I sztó egységre jutó szöv bruttó jöv. 2 évi átl.Ft	I dolg. tagra jutó rész 2 évi átl.Ft	Jóváhagyott árki- eg.	gépi m. díj dot.
II. kategória:					
1. Ásotth.Szab.h.	5,65	722	1.628	574	40
2. Balástya Egyeté.	5,41	768	5.202	1.149	
3. Balástya Felsőgaj.	4,50	1.012	5.840	1.031	
4. Balástya Móra F.	5,84	1.331	8.798	1.548	
5. Bordány Munkásőr	6,39	2.116	1.007	1.007	214,5
6. Forráskút Haladás	4,27	1.788	7.926	2.769	12,4
7. Kistelek Perczel	6,19	563	4.286	423	0,6
8. Kistelek Uj Élet	5,96	933	6.365	1.224	31
9. Mórak. Vörös.Okt.	5,16	1.344	3.476	515	
10. P.szer Kossuth	6,50	425	5.812	780	97,6
11. Szatymaz Homokgy.	5,19	683	4.146	290	27,2
Ö s s z e s e n :	-	-	-	11.310	423,3
III. kategória:					
1. Kistelek Magyar-Sz.	8,63	2.169	9.855	758	103,1
2. P.szer Árpád	7,31	795	3.171	580	153,6
3. P.szer Petőfi	7,46	2.031	11.965	385	15,1
4. Sövényh.Zöldhalom	8,07	519	4.841	177	10
5. Szatymaz Finn-M.	8,69	1.536	9.518	406	0,9
Ö s s z e s e n :	-	-	-	2.296	282,7
IV. kategória:					
1. Sándorf. Béke	9,62	1.196	6.011	117	18,3
2. Sándorf. Rózsa F.	10,70	1.389	9.172	485	20,4
3. Sándorf.Uj Élet	9,71	1.522	7.000	625	438,6
4. Sövényh.Árpádv.	9,56	875	7.273	269	367,2
5. Szatymaz Béke	9,99	1.191	7.558	119	89
Ö s s z e s e n :	-	-	-	1.615	933,5
Járás összesen:	-	-	-	27.131	1.888,5

Visszatekintve megállapítható, hogy az 1968-ig alkalmazott különböző támogatási rendszerek csupán a szövetkezetek többségének konszolidálását eredményezte. Nem hozott döntő fordulatot a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzetében, főleg mert nem fejlesztési célok szolgálatába állították. A támogatást az üzemek általában az egyszerű újratermelés folytatásához használták fel. Ennek ellenére szükség volt ezekre a támogatásokra, mert sem gazdasági - a gyengék termésére is szükség volt - sem politikai okból nem lehetett megengedni e szövetkezetek összeroppanását.

A fejlődés a vártnál lassúbb volt, amiben jelentős szerepet játszott a támogatási és az árviszonyok kiegyensúlyozatlansága.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1964. december 10-i üléséről kiadott közlemény így szólt erről: "Az ötéves tervben 1965. év végére előirányzott termelés-emelkedés túlméretezett, nem valósítható meg. A mezőgazdasági termelés anyagi ráfordításai a termelésnél nagyobb mértékben emelkedtek. Ezek következtében a mezőgazdaság nemzeti jövedelme lényegesen elmarad a tervezettől." /13/

5./ A gazdálkodás személyi feltételei:

- Fokozatosan javultak a nagyüzemi gazdálkodás személyi feltételei. Mind több és egyre magasabb fokú képzettség-

/13/ Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963-66. Kossuth Kiadó 1968. 95. o.

gel rendelkező szakember került a termelőszövetkezetek vezetésébe.

A szakemberek zömét már a korábban megjelent 3.004. sz. kormányhatározatokkal helyezték ki.

1964-ig a kihelyezett szakemberek száma növekedett.

1962-ben 129 fő, 30 elnök, 61 agronómus, 38 könyvelő, /78 tsz és 25 tszcs/ 1964-ben 146 fő, 1965-ben 116 fő, 25 elnök, 53 agronómus, 38 könyvelő. /14/

Annak ellenére, hogy nagy volt a vezetők körében a fluktuáció, a kihelyezett vezetők többsége gyökeret vert a falun.

A kihelyezett szakemberek tsz-ben töltött ideje:

	<u>Össz.:</u>	<u>elnök</u>	<u>agronómus</u>	<u>főkönyvelő</u>
1 éve	18	4	8	6
2 éve	13	2	5	6
3 éve	38	9	17	12
4 és ezen felül	47	10	23	14
	<u>116</u>	<u>25</u>	<u>53</u>	<u>38</u>

/1965. évi állapot/

Munkájuk megítélése vegyes. A nagyobb része megfelelő munkát végzett. Akadtak közöttük "szerencselovagok" is, akiket csak anyagi helyzetük megszilárdítása érdekelt.

Az átszervezést követő kihelyezéseknél nem volt szerencsés a szakember összetétel. Zömében növénytermesztésben jártas szakember került ki a járásba. Érthetően nem iz-

/14/ MSZMP Csm-i Biz. Arch. 3.F. 1965. 2.öe.

gatta őket az állattenyésztés helyzete. De még a növénytermesztők között is gond volt, mert jelentős részük feketeföldi gyakorlattal bírt. A homoki termelés zavart okozott körökben. /15/ Zömében középfokú végzettséggel rendelkeztek, majd munkájuk mellett levelező oktatásban szereztek diplomát, illetve szakmai képesítést.

A 116 fő szakemberből:

egyetemi, főiskolai végzettséggel rend.:	24 fő
felsőfokú és mg. technikum	75 fő
egyéb	17 fő

A kihelyezett szakemberek közül 41,3 % tagja volt a pártnak. Javadalmazásukra pld. 1964-ben 2,6 millió forintot fizettek ki /állami támogatás + jövedelemkiegészítés összege/. /16.

- A vezetők és a tagság közötti kapcsolat:

Ahol jó eredménnyel zárták a termelési évet, ott jónak ítélte meg a tagság a kapcsolatot. Ahol rossz volt az eredmény, ott a tagság főleg a vezetőket hibáztatta a rossz gazdálkodás és alacsony jövedelem miatt. Pld. Sövényháza Árpádvezér, Csengele Honfoglalás, Egyetértés, Rózsa Juhász Gyula és Népszabadság tsz.

Nagy hiba, hogy sokan nem találták meg a tagokkal a megfelelő hangot. Így aztán nehéz volt jobb munkára serkenteni őket. Az idős szövetkezeti gazdák eleinte idegenkedve fogadták a más vidékről bevándorló vezetőket. Egyes he-

/15/ MSZMP Csm-i Biz. Arch. 3.F. 1962. 2. öe.

/16/ U.o. 3.F. 1965. 2.öe.

lyeken parancsolgatással, a tagság véleményének figyelmen kívül hagyásával próbáltak vezetni. Pdl. Pusztaszer Árpád, Üllés Kossuth tsz-ben.

A szövetkezeti vezetés szakmai színvonala még 1967-ben sem volt kifogástalan, ahhoz azonban megfelelt, hogy a nagyüzemi gazdálkodás feltételei kialakuljanak.

Különösen a termelőszövetkezeti csoportokban volt rossz a káderhelyzet. Pld. 1963-ban a 25 tszcs elnök közül csak egy rendelkezett mezőgazdasági szakiskolai végzettséggel. A többi iskolai végzettsége 4-8 elemi volt. A 25 főkönyvelő közül csak négy rendelkezett képesítéssel. A 25 tszcs-ben mindössze 8 agronómus dolgozott.

A járásban dolgozó szakemberek munkáját a hiányosságok mellett is pozitívan értékelhetjük. A nehézségek ellenére is fejlődött a mezőgazdaság, új termelési eljárásokat vezettek be. Javult a mélyszántás minősége. Új módszerként alkalmazták - elsősorban újtelepítésű ültetvényekben - a zöldtrágyázást. 1965-ben először alkalmazták a karbamiddal történő lombtrágyázást. Mind nagyobb területen alkalmazták a vegyszeres gyomirtást /1964-ben 10.046 kh, 1965-ben 14.000 kh/. A kukorica vegyszeres területe 1964-ben 890 kh, 1965-ben 1.480 kh.

Növekedett a hibrid vetőmagvak alkalmazása, a buza vetésterületének több mint 50 %-án nagyhozamú fajtákat termesztettek. /17/

A kihelyezett szakemberek zöme a gyenge homoki termelőszövet-

kezetekbe kerültek. Itt kiemelkedő eredményt az állattenyésztésben nem érhettek el. Egyrészt növénytermesztő képzettségük miatt, másrészt a terület csak kishozamú takarmánytermesztésre volt alkalmas. A járási tanács mezőgazdasági osztálya a lehetőségekhez képest segítette a szakembereket lakásproblémájuk megoldásában. A nagy ügyirat forgalom és a sűrű személycserék miatt a mezőgazdasági osztály csak kevés időt fordított a szakemberek gyakorlati segítésére, ellenőrzésükre.

A szakemberek és a községi pártvezetés kapcsolata megfelelt az elvárásoknak. Főleg a függetlenítés erősítette a párttitkárok és a szakvezetés kapcsolatát.

A gyenge kapcsolatok oka személyi ellentétből, valamint a pártszervezetek segítő szándékát lebecsülő nézetekből adódtak.

6./ A patronázsmozgalom szerepe a tsz-ek gazdasági és szervezeti megszilárdításában

Az átszervezés időszakában az országos gyakorlathoz hasonlóan széleskörű patronázsmozgalom kezdődött a Szegedi járásban is. A munkások, értelmiségiek járták a falvakat, hogy segítsenek eloszlatni a dolgozó parasztok kételyeit, bátorítsák őket az új életforma kialakításában. Az üzemek fontos anyagi segítséget is nyújtottak a tsz-eknek. Sok tsz-ben a patronálók tanították meg a dolgozókat a nyilvántartás, a könyvelés fortélyára.

A járás 51 termelőszövetkezetét főleg a szegedi vállalatok,

intézmények segítették a kezdeti nehézségek leküzdésében. E mozgalom a munkás-paraszt összefogás szép példája volt. A patronálás leginkább gazdasági, műszaki segélynyújtás formájában jelentkezett, amit a szövetkezetek szívesen fogadtak.

Főleg a tsz-ekben folyó gépesítéshez és építkezéshez igényeltek és kaptak az üzemektől alkatrész, anyag és szakmunka formájában segítséget. Bizonyosságul szolgáljon néhány idézet a járási pártbizottsághoz beküldött információs jelentésekből:

- "Köszönhetjük a tsz I. számú majorjának teljes villamosítását, a II. sz. major darálóhelyiségeinek üzembehelyezését, stb.... ami csaknem 15 ezer Ft értékben csökkentette a szövetkezet kiadását."

/Csengele Aranykalász tsz-t a Szegedi Szörme és Bőrruha Üzem patronálta./

- "Különösen gépekhez szükséges alkatrészek elkészítésében, megmunkálásában, villamossági hiánycikkek beszerzésében, berendezések elkészítésében, illetve javításában nyújtottak támogatást."

/Asotthalom Szabadságharcos Tsz - Villamosközlekedési Vállalat/

- "Legnagyobb elismerést a vízvezeték szereléssel váltották ki. Az ártézi kút vizét odavezették állatainkhoz társadalmi munkában."

/Kistelek Új Élet Tsz - Szegedi Kendergyár/

A termelés megszervezésében, a munkaszervezet kialakításában már kevesebb lehetőség kínálkozott. Az évi két-háromszori látogatással a patronáló vállalat szakvezetői csak kevés segítséget tudtak adni a nehéz körülmények között gazdálkodó tsz vezetésnek.

A politikai és kulturális nevelő munka segítése a sajátos környezetben nagy körültekintést és türelmet igényelt. Általában a kölcsönös bizalomra és a baráti, elvtársi kapcsolatra épült. E munka éppen bonyolultságánál fogva kevésbé volt népszerű és mérhető. Pártmunkás tapasztalatcseréken módszerek átadásában, politikai szemináriumok vezetésében nyilvánult meg.

A kezdeti évek jó gyakorlata után 1964-65. évtől mind több olyan információ érkezett a járási pártbizottságra, amelyek a kapcsolatok megszűnését, kifáradását jelezték. A jelenség számos okra vezethető vissza, úgy mint szakmai féltés, egyes tsz-ek aránytalanul nagy elvárása a patronáló vállalattól, hanyagság, az üzemek, vállalatok sajátos gazdasági gondjai. Leginkább a tsz-ek vezetői jöttek rá arra, hogy a termelőmunkát nem végezhetik el helyettük mások és előbb vagy utóbb saját lábukon kell megállni.

A Szegedi járás termelőszövetkezeteinek patronálásához beosztott üzemek:

1./ Algyő Napsugár	Csm. KISZÖV
2./ Algyő Petőfi	Paprikafeldolgozó
3./ Algyő Uj Élet	Vizügy
4./ Algyő Rákóczi	Délrost.

5./	Ásotthalom Szab. harcos	Villamosvasut
6./	Csengele Aranykalász	Szörme és Bőrruha
7./	Csengele Egyetértés	Csm. ÁG. Igazg. Hmvh.
8./	Csengele Honfoglalás	Csm. ÁG. Igazg.
9./	Csengele Kelőpatak	"
10./	Csengele Vadgerlés	"
11./	Dóc Virágzó	Szegedi Falemez
12./	Dóc Tiszavirág	Ruhagyár
13./	Kkdorozsma József Attila	Délalföldi Kisérleti Int.
14./	Kistelek Feketehalom	Vasöntöde
15./	Kistelek Felszabadulás	Motoröntvénygyár Bp. XX.
16./	Kistelek Perczel Mór	Állami Pincegazd.
17./	Kistelek Uj Élet	Szegedi Kendergyár
18./	Kübekháza, Sarló-Kalapács	Kéziszerszámgyár
19./	Sövényháza Piros Rózsa	Csm. MESZÖV
20./	Sövényháza Árpádvezér	Ujszeged Kender
21./	Sövényháza Zöldhalom	Csm. Erdőgazd.
22./	Öttömös Magyar László	Konzervgyár
23./	Szőreg Petőfi	Szegedi Gyufagyár
24./	Szőreg Aranykalász	Szegedi Cipőgyár
25./	Pusztaszer Árpád	Szalámigyár
26./	Pusztaszer Kossuth	Malomipar
27./	Pusztaszer Petőfi	Bp. Gyujtógyertyagyár XX.
28./	Rúzsza Aranykalász	Kábelgyár
29./	Rúzsza Napsugár	"
30./	Rúzsza Győztes	Postaigazgatóság
31./	Rúzsza Haladás	"
32./	Rúzsza Kiss Imre	MÁV Igazg.
33./	Rúzsza Szivárvány	Élelmiszer Kisker.
34./	Sándorfalva Uj Élet	Szegedi Jutafonó
35./	Sándorfalva Aranykalász	Szegedi MEK
36./	Sándorfalva Rózsa Ferenc	Kötöttárugyár Bp.
37./	Szatymaz Szabadság	MÁV Fűtőház
38./	Szatymaz Lenin	Szegedi Gázgyár
39./	Tápé Tiszatáj	Szegedi Építőip. V.
40./	Tápé Aranykalász	Ecsetgyár

41./ Tiszasziget Buzakalász	DÁV Ig.
42./ Tiszasziget Ujtérvár	Butorgyár
43./ Ujszentiván Uj Élet	Szeged Fémfeldolgozó
44./ Üllés Árpád	Szegedkörnyéki Sütőipar
45./ Üllés Kossuth	Szegedi Ládagyár
46./ Üllés Rózsa	Városi Sütőip. V.
47./ Bordány Munkásőr	XI. Autójav.
48./ Forráskút Ezüstkalász	X. sz. AKÖV
49./ Mórahalom Vörös Okt.	Szegedi Textilművek
50./ Baks Uj Élet	Csm. Állatforg.V. Hmvh.
51./ Kkdorozsma Uj Élet	Kkdorozsma Pamutszövő

7./ A háztáji gazdaságok szerepe és megítélése:

A szervezeti megerősödés fontos feltétele volt a közös és a háztáji gazdaságok kapcsolatának tisztázása. Szerepük, gazdaságpolitikai jelentőségük a mezőgazdaság átszervezését követően nem csökkent, inkább növekedett. A háztáji gazdaság szükségessége járásunkban a mezőgazdasági termelési eszközök viszonylag alacsony színvonalából, a falusi önellátás bizonyos mértékű fennmaradásából, valamint a termelés társadalmasításának a tsz-ekben megvalósított ákkori mértékéből következett.

A háztáji gazdálkodás iránt a járásban igen nagy volt az igény, melynek okai:

- a körzet termelési hagyományai speciális kulturák, ültetvények és az ezek összefüggésében kialakult települési viszonyok kedveztek a háztáji gazdálkodásnak, a tanya-rendszernek;
- a tanyai parasztnak ragaszkodása az "enyém"-hez a "miénk"-kel szemben meglehetősen erős volt. A háztáji gazdálkodás

- az, ami ha szűk keretek között is, de legalizálta a "enyém"-et;
- a körzetben sokkal nagyobb földterület állt az üzemek többségében a háztáji gazdálkodás rendelkezésére, mint amekkorát a tsz törvény, illetve a tsz alapszabály előirt. A tsz tagok jelentős nagyságú földterületet használtak, a nagyüzemi művelésre alkalmatlan, elaprózott, "tanyaközi" területeket is /szántó, gyepek, szőlő, gyümölcs/ a legkülönbözőbb jogcímen /pld. bérlet, állandósított részes, garantált föld, stb/, a különböző állattartási szerződések címén juttatott szántó és gyepterületek nagysága is jelentős volt.

Meg kell említeni, hogy az átszervezés operatív munkájában a háztáji gazdálkodás lehetőségével érveltek a szervezők. Ennek az ígéretnek tehát a gyakorlatban is érvényesülnie kellett.

Az MSZMP KB. 1960. február 12-én hozott határozata az alábbiakban deklarálta a háztáji gazdaságok jelentőségét:

"Az árutermelés fejlesztésében jelentős szerepe van a tagok háztáji gazdaságainak is. Ezért párt és állami szerveink tegyenek erőfeszítéseket annak érdekében, hogy a közös gazdaság minden erővel történő művelése és erősítése mellett a háztáji gazdaságokból is minél több árut ... értékesítsenek felvásárló szerveink útján. Ugyanakkor a termelőszövetkezetek is segítsék hozzá tagjaikat, hogy - a közösben végzett jó munka elsődlegessége mellett - a háztáji gazdaságaink lehetőségeit is minél nagyobb mértékben kihasznál-

nálják saját és a népgazdaság szükségleteinek kielégítése érdekében." /18/

"A határozat megvalósítására tett erőfeszítések azonban nem voltak elég eredményesek, elsősorban, mert maguk a megalakult közös gazdaságok is támogatásra szorultak. Az elvi állásfoglalást nem követték hathatós, átfogó gyakorlati intézkedések, ennél fogva a háztáji termelés biztonsága hiányzott, a takarmányozás, az értékesítés, a gép és eszközellátottság problémái sem oldódtak meg. /19/

Más gondok is akadályozták a háztáji gazdaságok fejlődését." A szocialista átszervezést követő években a háztáji gazdaságok szerepének megítélésében gyakoriak voltak a párt helyes politikai irányvonalától eltérő nézetek.

A termelőszövetkezetek és a községek vezetői közül sokan nem ismerték fel a gazdálkodás jelentőségét, gyakran ellenfelet láttak a háztáji gazdaságban. Helytelen vezetői magatartás következtében előfordult, hogy a háztáji állatok részére nem biztosítottak elegendő abrakot, szálaskormányt, legelőterületet. A háztáji földeket olykor a gyenge minőségű területeken mérték ki. Ezekben az intézkedésekben legtöbbször a háztáji gazdálkodás visszaszorítására irányuló törekvés érvényesült.

1963-ig a háztáji gazdaságok szerepével kapcsolatban különbözőek a vélemények. Egyesek szerint a háztáji gazdálkodás kereteit szűkíteni kell, mert ez fékezi a közös gaz-

/18/ A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962. Kossuth Bp.

/19/ Juhász János: A háztáji gazdálkodás mezőgazdaságunkban Akadémiai Kiad. 1980. 33.o.

daságok megszilárdítását. Mások viszont a háztáji jelentőségét túlértékelve a közös elé helyezték azt. Akadtak olyanok is, akik a háztájit a közöstől függetlenítették, sőt szembeállították. Ezek nem vették észre, hogy a háztáji gazdálkodás lehetőségei a közös gazdaságtól függenek.

A háztáji gazdaságok szerepének helyes megítélésében a Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusának határozatai megfelelő elvi alapot adtak. "A közös gazdaság erőteljes fejlesztésével egyidőben továbbra is használjuk ki a háztáji gazdaság lehetőségeit, de küzdjünk a háztájinak a közös rovására történő fejlesztése ellen." /20./

A közös és a háztáji kapcsolatának kérdését ebben az időben a megyei és a járási pártbizottság gyakorlati okok miatt is napirenden tartotta. A Szegedi járás termelőszövetkezeteiben a nagyüzemi gazdálkodás az 1960-as évek első felében még csak a kezdeti lépéseket tette. A lakosság élelmiszerigényeinek jelentős részét a háztáji gazdaságokban termelt - zöldség, gyümölcs, baromfi, sertéshús, tej - árukkal elégítették ki. Becslések szerint 1963-ban a járás szarvasmarha állományának 55 %-a, tehénállományának 50 %-a, sertésállományának 60 %-a, baromfiállományának 80-90 %-a háztáji keretek között volt.

A termelőszövetkezeti tagok jövedelmüknek csak egy része

/20/ A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusának jegyzőkönyve /445-446.o./

származott a közös gazdaságból. 1963-ban a közösből egy tagra jutó kereset alig haladta meg a havi ezer forintot. A háztájiból származó jövedelem kiegészítésre tehát nagy szüksége volt minden szövetkezeti gazdának. Becslések szerint a jobb körülmények között gazdálkodó családok 8-10 ezer forinthez jutottak évente a háztájiban termelt zöldségből, gyümölcsből és állatokból. Természetesen itt is jellemző volt a jövedelmi differenciálódás, mely főleg a családtagok számától, földminőségtől függött.

Ebben az időszakban számottevőek voltak a kisüzemi módon telepített szőlők, gyümölcsösök, amelyek nagyüzemi hasznosításra nem voltak alkalmasak, de a háztáji munkaerővel eredményes termelést lehetett folytatni.

A háztáji szántóterületek 20-25 %-án fűszerpaprikát és más zöldségfélét termeltek. Lehetőség nyílt a más módon nem hasznosítható munkaerő, a különböző anyagok és eszközök felhasználására is. A háztáji gazdaságokban jól hasznosították a tsz nyugdíjasok, járadékosok egyre növekvő számát.

A tsz tagok és családtagjainak önellátásában fontos volt a háztáji gazdaságok termelése. A felesleget értékesítették. Fontos megemlíteni, hogy a megtermelt termékeknek a családi szükségleteken felüli része segítette a központi árualapok képzését. A háztáji gazdálkodás hatott a tagok gondolkodásmódjára is. Miután a háztáji munka jelentősen lekötötte a tagok, családtagok munkaerejét, mégpedig éppen akkor, amikor a közösben is nagy szükség lett volna

rájuk, felvetődött a sorrendiség kérdése. A háztáji gazdaság ily módon ellentétbe állította az egyéni és a közös érdekeket, és csak a tagság szorgalmát jelzi az a körülmény, hogy - ha zökkenőkkel is - de mindkét helyen helytálltak.

A háztáji árutermelés az 1961 és 1967 közötti időszakban a különböző párthatározatok és tanácsi intézkedések ellenére is csökkent, főleg az állattenyésztés. Erre hívta fel a figyelmet a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1964. február 20-i, a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló határozata.

A határozat megállapítja: "Az utóbbi években a közös gazdaságok elsődleges fejlődése mellett sok intézkedés történt a háztáji gazdaságok termelési lehetőségeinek hasznosítására. Ennek ellenére a háztáji gazdaságok állatállománya nagymértékben csökkent, ami károsan érintette a népgazdaságot. A csökkenést főleg a takarmányhiány idézte elő." /21/

"A feltételek, a takarmány, legelő, stb biztosításával el kell érni, hogy a háztáji gazdaságok állatállománya és termelése ne csökkenjen. A tsz tagok háztáji gazdaságait a közös gazdaságok szerves kapcsolódó részének kell tekinteni."

A Szegedi járásban a háztáji gazdaságok takarmányellátása a változatos jövedelemelosztási formák következtében lassan, de javult. A részesművelés útján komoly szálas- és

/21/ A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963-1966. Kossuth Bp. 66-67.o.

szemes takarmány jutott a tagoknak. A több termelés után járó prémiumot takarmánytermelés esetén természetben kapták meg a tagok. Mindezek ellenére sem növekedett számottevően az állatállomány. A tehénállományt is csupán stabilizálta, de még így is az összes állatállomány 64,8 %-a a háztájiban volt.

A háztáji és egyéni gazdaságok piaci értékesítése is csökkent. Szemestermények értékesítése sem volt jelentős, a háztáji gazdaságok összes készletének legfeljebb 10 %-át tette ki. Ez a mennyiség ugyanakkor kellett a földdel nem rendelkező állattenyésztőknek.

Elmondhatjuk, hogy aktív támogatás hiányában - az elvi elismerés ellenére - a járás háztáji gazdaságai a termelőszövetkezetek megszilárdulásának időszakában nem fokozták termelésüket, sőt néhány termék termelésében erős visszaesés következett be. 1967-től azonban megkezdődött a háztáji tevékenységet nem csupán elismerő, hanem aktívan támogató gazdaságpolitika elveinek gyakorlati megvalósítása, amely napjainkban is tart.

"Az 1967. évi III. törvény minden kétséget kizáróan biztosítja a háztáji gazdaságok törvényes és politikai védelmét, és első ízben deklarálja a termelőszövetkezeti közös és háztáji gazdaságok szerves egységét." /22/ A törvény tette lehetővé, hogy a termelőszövetkezeti családok háztáji föld-

/22/ Juhász János: A háztáji gazdálkodás mezőgazdaságunkban, Akadémiai Kiadó Bp. 1980. 34.o.

területe növekedett, s ennek folytán az állattenyésztés is, ami a háztáji termelés korábbi, komoly gondot okozó visszaesésének megállításához és a tevékenység fejlesztéséhez járult hozzá.

III.

A termelőszövetkezetek gazdasági fejlődése

1./ A közös gazdaságok termelési eszközeinek gyarapodása

A megszilárdulás időszakában a szervezeti erősödéssel együtt a gazdasági megerősödés is előrehaladt.

A tsz-ek közös vagyona az átszervezést követő néhány évben jelentősen növekedett, ezáltal megerősödött a közös gazdálkodás anyagi bázisa.

A szövetkezetek összes közös vagyona:

1962-ben 321.148 m/Ft,	1965-ben 705,955 m/Ft,
1963-ban 455.754 m/Ft,	1966-ban 647.981 m/Ft,
1964-ben 581.096 m/Ft,	1967-ben 732,217 m/Ft

Tiszta vagyonuk:

1962-ben 136.844 m/Ft,	1965-ben 310.317 m/Ft,
1963-ban 202.555 m/Ft,	1966-ban 411.044 m/Ft,
1964-ben 254.269 m/Ft,	1967-ben 469.215 m/Ft

Fenosza:

1962-ben 99.725 m/Ft,	1965-ben 208.110 m/Ft,
1963-ban 134.577 m/Ft,	1966-ban 273.648 m/Ft,
1964-ben 176.338 m/Ft,	1967-ben 299.178 m/Ft

/Zárszámadási adatok/

A közös vagyon gyarapításához a tsz-ek nagymértékű állami támogatást kaptak hitelek formájában. Erre kezdetben igen nagy szükség volt, s a szövetkezetek állami támogatásának lenini elvét juttatta kifejezésre. A járás szövetkezeteinek állóeszköz állománya az átszervezést követő években gyenge volt. A meglévő állóeszköz nem biztosította a nagyüzemi termelés beindulását. Az állatférőhelyek, gépek elavultak voltak.

A beruházások zömét éppen ezért az első években a tsz-ek megerősítésére fordították. Járásunkban ez a telepítések, állatférőhelyek és gépesítés növelését jelentette, aminek következtében a tsz-ek állóeszközértéke ugrásszerűen emelkedett.

A termelőszövetkezetek állóeszköz-ellátottsága:

	<u>1961.</u>	<u>1962.</u>	<u>1963.</u>	<u>1964.</u>	<u>1965.</u>
Tsz álló- eszköz	160 mill.	219 ml.	325 mill.	436 mill.	526 mill.
1 szántó- egységre	1222 Ft	1779 Ft	2242 Ft	3360 Ft	3911 Ft
1 dolgozó tagra	10105 Ft	13468 Ft	20495 Ft	29618 Ft	35340 Ft

/MNB Csm-i Igazgatóság adatai alapján/

Kezdetben termelőszövetkezeteink zöme idegenkedett a hosszúlejáratú hitelek felvételétől, mert féltek az eladósodástól. 1963-tól azután mind nagyobb összegben vették igénybe a sokoldalú támogatást. A hitelek nagy előnye volt, hogy a kamatok alacsonyak, visszafizetésük a beruházás üzembelépése után kezdődött. A kedvezmények ellenére a hitelvisszafizetés különösen a gyenge termelőszövetkezetek számára nagy teherként jelentett, mert gátolta a termelés fejlődését. E feszültség feloldására a hitelek mintegy háromnegyed részét az állam magára vállalta. 1966-ban termelőszövetkezeteink 208.974 m/Ft összegű differenciált hitel elengedésében részesültek, melynek következtében a tsz-ek vagyoni helyzete jelentősen javult

/23/

Az erősebb tsz-ek beruházásaikhoz jelentős összegben járultak hozzá saját eszközzel is. 1962-ben 17 millió Ft, 1963-ban 23, 1964-ben 26 millió Ft összegben.

1962-ben az épületek képviselték a beruházásoknál a legnagyobb arányt, 1963-64-ben a gépesítés terén volt nagy fejlődés. 1964-ben nagyarányú ültetvénytelepítés kezdődött, melyek a beruházások 33 %-át képviselték.

1965-ben ismét az építkezés került előtérbe, ekkor már az elavult szerfás típusú épületek helyett a komplex beruházások domináltak.

1962-ben a mezőgazdasági beruházások összege a járásban

/23/ MSZMP Csm-i Biz. Arch. 3. F. 1966. 1. cs. 1.öe.

60.662 m/Ft, 1965-ben 103.884 m/Ft, 1968-ban 183.000 m/Ft volt. 1962-1968-ig megvalósult beruházások összes értéke 746 millió forint, ebből épület beruházásra 245 millió forintot fordítottak.

Állatberuházásnál 1963-ban történt a legnagyobb befektetés, miután a tsz-ek általában ellátták magukat férőhellyel.

Igaz, ezek zöme még az olcsó, ún. "szerfás" épület, ami miatt a legtöbb esetben a kisüzemi technológiai rendszert valószínűsítették meg. Az állatberuházások további kiszélesedése komplex épületek kialakítása 1965-után történt. /Deszk Kossuth, Rösztke Kossuth, Tápé Tisztatáj/ A beruházási tervet több akadályozó tényező miatt sajnos egyetlen évben sem sikerült teljesíteni.

Pld. 1963-64. évben a nagymérvű gépesítés idején erő- és munkagépek nem álltak megfelelő összetételben rendelkezésre. Azonkívül a gépállomásoktól sok elavult típust vettek át. Ennek kedvezőtlen kihatása az állóeszköz újraértékelésnél, illetve az amortizációs alap képzésnél mutatkozott, amire a tsz-ek "gépkiselejtezéssel" reagáltak.

Az építkezéseknél építőanyaghiány és kapacitáshiány akadályozta az irányelvek érvényesülését. A kivitelezői gondokat némileg enyhítette a Rösztke Petőfi, Baks Uj Élet, Ujszentiván Uj Élet, Balástya Móra és a tápéi Aranykalász termelőszövetkezetek közös építési vállalkozása. /24/

/24/ MSZMP Csm-iBiz. Arch. 3. F. 1964. 5. öe.

A beruházáspolitikai irányelvek érvényesülése az ültetvénytelepítéseknél sem hozta minden esetben az elvárásokat. A mennyiségi előirányzatok nem párosultak a minőségi követelményekkel. A szőlő- és gyümölcsfajtákat nem mindig a szükségesnek megfelelő összetételben telepítették. /25/

A megyei Pártbizottság és a megyei Tanács 1963. május 15-i együttes ülésén megvitatta és elfogadta a Szegedi járás kiemelt járásként való kezelését, melyet felterjesztett a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elé jóváhagyásra. A kormány ezt elfogadta.

Ezt megelőzően elkészült a Szegedi járás mezőgazdaságának fejlesztését célzó tervtanulmány, mely elfogadását követően alapjaiban a gazdaságirányítás új rendszerének kialakulásáig a járás mezőgazdasági termelésének fejlesztésében, a szövetkezetek megszilárdításában irányvonalként szolgált.

A tanulmányt a Délalföldi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet szakemberei készítették.

- A körzet termelési hagyományai /kisüzemi viszonyok között viszonylag fejlett szőlő-gyümölcskultúra/ a természeti és közgazdasági adottságok /viszonylag magas népsűrűség, rossz közlekedési viszonyok, az ipar fejlődésének stagnálása, stb/ olyan javaslat készítésére ösztönözték a szakembereket, hogy csökkentsék a szántót és a szántóföldi művelésből kikerülő területeken nagyüzemi szőlő-gyümölcs-

ültetvények létesüljenek. Ezt az elképzelést támasztotta alá többek között az akkor érvényes árrendszer, a piaci viszonyok, illetve a népgazdasági tervkoncepcióban megfogalmazott ültetvénytelepítési célkitűzés is. A tervek szerint 9.120 kh szőlő és 8.260 kh gyümölcs telepítését kellett volna elvégezni.

- A gazdasági megerősítés másik fontos feladatákként a tanulmány a mezőgazdasági területek javítását, termelési eszközökkel való jobb ellátását és a célszerűbb termelési szerkezet kialakítását jelölte meg. Ennek keretében a homoki körzetben 1.400 kh savanyú, 2.770 kh szikes és 38.900 kh homoktalaj javítását, a rét- legelőhozamok növelésére 14.000 kh területen vizvisszatartást, vizrendezést, 9.000 kh-on új gyeptelepítést kellett volna megvalósítani.
- A szántóföldi növénytermelésben a kenyérgabona terület nagymértékű csökkentése, a takarmánynövények növelése volt a célkitűzés. A takarmánytermelés lehetőségeinek figyelembevételével az állatállomány növelése, főleg szarvasmarha, baromfi, került előtérbe.
- A termelésfejlesztési célkitűzésekkel együtt fogalmazták meg, hogy ezt a célt csak nagyarányú állami támogatással lehet elérni.

A járási pártbizottság és a járási tanács a fejlesztési terv valóra váltása érdekében komoly erőfeszítéseket tett. Az ered-

mények látványosak voltak, mégis nagyban eltértek a jóvá-hagyott tervektől.

A második és harmadik ötéves terv során a szőlő- és gyümölcssterület járásunkban a megye 76,8 %-át tette ki. Az ültetvénytelepítés üteme ennek ellenére elmaradt a tervezettől. A második ötéves terv során 3.432 kh szőlő és 4.095 kh gyümölcsöst telepítettek, ami az előirányzat 59,5 %-a. /26/

Okai: a tsz-ek pénzügyi fedezetének hiánya, az egyre csökkenő állami támogatás és a szaporítóanyag hiány. Az okok közé kell sorolni a nem megfelelő szakember-ellátottságot, a gyenge talajerő-utánpótlást, helyenként rossz területki-jelölést, aminek következtében a telepített szőlőből 525 kh, gyümölcsösből 632 kh kipusztult. /27/

A helyzetet súlyosbitotta az, hogy a szőlő-gyümölcsstelepi-tést általában nem követte a járulékos beruházás /tároló, feldolgozó létesítmény/.

A járás termelőszövetkezeteinek megszilárdulásában a ter-melési eszközök közül a legnagyobb szerepe a gépesítésnek volt. Helyettesítették a csökkenő igaerőt és a munkaerőt. A szövetkezetek gépesítésének a fejlődését 1962 és 1967 között a következő adatok jelzik.

/26/ MSZMP Csm-i Biz. Arch. 3. F. 1967. 2.öe.

/27/ U.o.

	1962.	1965.	1967.
ö.traktor	203	583	644
traktor eke	154	479	469
fogatos vető	528 gépi v.	223	220
mütrágyaszóró	37	130	138

/KSH adatok alapján/

Amint a táblázatból látható, a gépállomány évről-évre növekedett. A mennyiségi növekedés mellett az új gépek beállításával a teljesítmény is nőtt. Ugyanakkor gondot jelentett a gépkihasználás. Az átszervezést követő 1964-ig a rendelkezésre álló gépeket nem használták ki megfelelően. A gépek megfelelő kihasználását korlátozta a munkagépek hiánya is. /28/ A gépi beruházás több mint 50 %-át a rászoruló gyenge tsz-ek, míg a többit a közepes és erős tsz-ek kapták.

A termelőszövetkezeti csoportok az összes gépberuházási keret 10 %-át kapták hosszúlejáratú hitelből.

Gépvásárlási hitelfelhasználás 1962-ben 13.677 m/Ft, 1963-ban 15.489 m/Ft, 1964-ben 27.159 m/Ft volt.

A járási szervek irányítása következtében a tsz-ekben a gépek kihasználtsága fokozatosan növekedett.

A járásban 4 gépállomás működött, Deszken, Kiskundorozsmán, Kisteleken és Sándorfalván. Hatáskörük a járáson kívül Szeged város, Szentés járás, Makó járásra is kiterjedt.

/29/ NSZMP Csm-i Biz. Arch. 3. F. 1964. 5. öe.

Az átszervezést követően a tsz-ek megerősödésével feladatuk csökkent. Ez részben a termelőszövetkezetek fokozottabb gépesítésének következménye volt. Átszervezésükig segítették a járás szövetkezeteinek speciális feladatainak megoldását.

	tsz, tszcs ö.sztó.	erő- gép	tr. egys.	össz. dolg.	tsz. száma	tszcs
Deszk	25.226	51	73,8	159	11	-
Kiskundorozsma	60.300	95	121,7	226	23	23
Kistelek	39.472	95	130,7	203	32	-
Sándorfalva	30.655	68	98,9	137	16	2

/KSH adatok alapján/

A termelőszövetkezetek talajmunka gépállomása főleg a deszki körzetben volt döntő. A gépállomások és a tsz-ek tulajdonában lévő 15 LE traktoregységre jutó tsz szántó 1962-ben 225,8 kh, 1963-ban 197,2 kh, a megyei átlag 198 kh /traktor volt/. /29/

A nagy nyári munkákban csak nagy nehézségek árán tudtak helytállni. A /B-62/ kombájnok teljesítménye alacsony volt, sok szerkezeti hibával. A kombájnosok hangulata gyenge keresetük miatt nem volt megnyugtató. Átlagkeresetük 1962-ben 1.452 Ft, 1963-ban 1.773 Ft. A gépállomások javító szolgáltatása a rossz alkatrészellátás és a tsz-ek nem megfelelő hozzáállása miatt nem lehetett hatékony. Az állam itt is segítette a szövetkezeteket. 1963-ban a 33/1962.

/29/ MSZMP Csm-i Biz. Arch. 3. F. 1.cs. 1963. 3. öe.

FM, PM rendelet 20-40 %-os munkadíj kedvezményt, valamint 50 %-os gépjavítási kedvezményt adott. A tsz-ek számára átadott használt gépállomási erő- és munkagépek javítási költségét 1962-ben 4.986.505 Ft, 1963-ban 3.596.969 Ft összegben megtárgyalta. /30/

A gépállomások átszervezése, megszűnése után mindössze 196 db erőgépük maradt.

A gépesítés a járás szántóföldi növénytermelésében 1965 után többnyire általánossá vált. A többi ágazatok - főleg a szőlő-gyümölcs - géphiánytól szenvedtek. Az állattenyésztésben csak a kezdeti lépéseknél tartottak, jó ha elegendő állatférőhelyet tudtak biztosítani.

A műtrágya felhasználása csak lassan indult meg, és meg sem közelítette a tervezettet. 1962-ben 36 kg/kh, 1964-ben 135 kg/kh, 1968-ban 174,5 kg/kh szórtak ki a földekre. A műtrágyával művelt terület a járás mezőgazdaságilag művelhető területének csak 9 %-át tette ki.

A műtrágya kedvező hatása hamarosan ismertté vált a termelők körében, s ezáltal túlzott igényekkel léptek fel, amelyek rendszeresen meghaladták a kínálatot. Azt a keveset, ami rendelkezésre állt, részben a szántóföldi növénytermelésben, részben a fűszerpaprika /1967-ben 6.130 kh/ és kertészeti növények alá használták fel.

A termelőszövetkezetek termelőkapacitását nemcsak a közvetlen beruházások növelték, hanem részben azok is, amelyeket az állam nem közvetlenül a termelőszövetkezetekben esz-

közölt, pld. az öntözés készítése. Járásunkban az öntözés nem nagy múltra tekinthetett vissza.

1962-ben a tsz-ek öntözött területe csak 1.595 kh. Az esőztető berendezéssel történő öntözést 1961-ben kezdték meg a tiszaszigeti Buzakalász és a tápéi Tiszatáj termelőszövetkezetekben. Állami segítséggel az öntözött területek nagysága évről-évre emelkedett. 1963-ban 2770 kh, 1964-ben 3486 kh, 1964-ben legelő öntözést 1100 kh-on végeztek, főleg belvizből visszatartott öntözővízzel. 1968-ban az öntözött terület 4500 kh lett. Az öntözés hatása különösen a száraz évjáratokban volt szembetűnő. Így pld. a baksi Új Élet tsz száraz művelésű kukorica termésátlaga 32 q/kh volt addig, öntözött viszonyok között 52 q/kh termést értek el. Zöldpaprikából a tápéi Tiszatáj tsz 150 q/kh termést takarított be. Kiemelkedő eredményt ért el 1963-ban a röszei Kossuth tsz fűszerpaprika öntözéssel 80 q/kh termést takarítottak be, szemben a száraz művelésűvel, ahol csak 40 q/kh termést ért el. Az öntözéstől termelőszövetkezeink elsősorban a magas beruházási költségek és a szakmunkás hiány miatt idegenkedtek. A beruházás esőztető berendezésnél 4.000 Ft/kh, árasztó 5.000 Ft/kh, barázdás öntözésnél 4.500 Ft/kh, csörgedezett öntözésnél 3-4.000 Ft/kh-ba került. /31/

A helyzeten némiképp segített a 3004/5-ös rendelet, aminek alapján a tsz-ek 50 %-os dotációban részesülhettek. Figyelemre méltó, hogy szövetkezeink inkább csak az öntözés

termésmegóvó, aszályt mérséklő tulajdonságát használták ki, míg termésnövelő szerepét még kevésbé.

Az 1967-es évben jelentősen megnőtt a termelőszövetkezetek tervezési önállósága. Terveik járási jóváhagyása megszűnt, kivéve a mérleghiányos és gyenge tsz-eket. Az új gazdasági mechanizmus adta lehetőségekkel élve a szövetkezeteink többsége törekedett a jövedelemkiegészítő és a tagság folyamatos foglalkoztatását biztosító segéd- és melléküzemek kialakítására. Ezek főleg gépjavító /93/, építőipari /82/, fafeldolgozó /73/, darálóüzem /74/, egyéb /59/ tevékenységet folytattak, és 154 millió forintos termelési értéket produkáltak.

2./ A termelőszövetkezeti csoportok és a homoki termelőszövetkezetek gazdálkodása

A mezőgazdaság szocialista átszervezése során a nagyüzemi művelésre kevésbé alkalmas földterületek egy részén alacsonyabb típusú szövetkezeteket, ún. termelőszövetkezeti csoportokat, mai meghatározásuk szerint szakszövetkezeteket hoztak létre, melyek többnyire hagyományos kisüzemi termelést folytattak. A szervezés 6 községet - Ásotthalom, Bordány, Domaszék, Mórahalom, Zákányszék, Zombó - érintett. Területükön 25 tszcs alakult 44.769 kh földterülettel és 7.305 taggal. Az egyesülések következtében 1967-re számuk 17-re csökkent.

Ugyancsak e homokon, 6 község területén /Balástya, Pusztamérgecs, Öttömös, Forráskút, Szatymaz, Üllés, Kiskundorozsma/ elsősorban politikai megfontolásból 18 ún. "vegyesművelésű" termelőszövetkezet alakult. A vegyesművelésű termelőszövetkezeteket egy évre átmeneti megoldásként szervezték. Azonban a körülményeket - politikai, gazdasági - mérlegelve az MSZMP Csongrád megyei Bizottság 1961. szeptember 8-i határozatában az alapszabály kiegészítésével a II. ötéves terv időtartamára működésüket meghosszabbította. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek területéből vegyesművelésű tsz-ek összterülete 32.775 kh, ami a járás tsz összterületének 21,7 %-a volt.

mind társadalmi, mind gazdasági szempontból rendkívül differenciált ez a terület. A természeti adottságok különbözőségén túl a lehetőségek eltérő színvonalú kihasználása nagyfokú különbségeket hozott létre mind a szövetkezetek, mind az egyes kisgazdaságok termelési, illetve jövedelmi színvonala között. A fogyasztói kereslet főleg a munkaintenzív ágazatokban hozott létre konjunkturális fellendülést. Ez a körülmény további differenciálódást eredményezett: területileg a felvevőpiac /Szeged/ viszonylagos távolsága szerint, társadalmilag az egyes parasztcsaládok között munkaerő ellátottságuktól függően, gazdaságilag az üzemi vagy a háztáji fejlesztésének elsődlegessége tekintetében. A gazdálkodás színvonalának nagyfokú különbözőségéből adódott, hogy az itt élő egyes parasztcsaládok életszínvonala, anyagi-szociális és kulturális ellátottsága közötti differenciák nagyobbak, mint a megye más területén. Itt élt a

legtöbb eltartásra szoruló, önálló jövedelemmel nem rendelkező idős ember.

A szétszórt tanyai településszerkezet következtében az átlagosnál alacsonyabb az iskolázottsági szint, kisebb az igény a művelődésre, jelentősebb az alkoholisták és az öngyilkosok aránya.

A termelőszövetkezeti csoportok szervezésének politikai indítékai:

- hagyományos telepítésű szőlő-gyümölcs és zöldségtermelő terület;
- nagy kiterjedésű, gyenge termőképességű homoktalaj;
- nagyobb részt tanyás rendszer, külterjes gazdálkodás, kisbirtokrendszer;
- népgazdasági szükséglet diktálta, hogy a meglévő ültetvényeket megmentésük és azt termő állapotban tartsák;
- a járás sajátos földrajzi helyzete, a kedvezőtlen termőhelyi viszonyok, a múlt örökségei és az ebből fakadó társadalmi-gazdasági viszonyok teremtette körülmények szükségessé tették a szövetkezetpolitikai elvek differenciált alkalmazását.

A megyei és járási pártszervek helyesen ismerték fel azt a tényt, hogy politikailag a termelőszövetkezeti csoportforma a legcélszerűbb, mert a működési elvek alapján, az átszervezés következményeként jelentkező tudati és gazdasági feszültségek feloldását ez a forma biztosította a legjobban:

- a vagyoni tulajdonviszonyokat nem változtatta meg, érintetlenül hagyta;
- az egyéni érdekviszonyokban átmenetileg nem okozott olyan feszültségeket, mint a termelészövetkezeti forma.

Visszatekintve megállapítható, hogy gazdaságilag ez a forma megfelelő szervezeti keretet biztosított a főágazatok kielégítő működéséhez, az ültetvényállag megőrzésére és továbbfejlesztésére. Megfelelt annak az elvárásnak, hogy a helyi adottságoknak megfelelő módon fokozatosan megteremtődjenek a nagyüzemi termelés feltételei.

A járásban 1963-ban működő 25 tszcs területi megoszlása az alábbi:

1.001-1.500 kh-ig	7 tszcs
1.501-2.000 kh-ig	11 tszcs
2.001-2.500 kh-ig	5 tszcs
2.500 kh felett	2 tszcs

A tszcs tagjai a bevitt földterületüket nem adták közös használatba. A csoport tagjai minden érvet és eszközt felhasználtak, hogy az általuk bevitt vagy kapott csereingatlanon egyénileg gazdálkodjanak. Ez a törekvésük sikerült is. A táblás művelés elve nem érvényesült. A földrendezés során kialakítottak ugyan táblákat, ennek ellenére minden tag a lehetőséghez képest saját földterületét vette használatba. Volt közösen művelt terület is, ennek mértéke azonban változó. A zákányszéki Homokkultúra tszcs esetében 25 %, az ágotthalmi Egyetértés tszcs-nél 18 %, a domaszéki Szőlőskert tszcs-nél ez az arány csupán 2 %.

Termelészövetkezeti csoportok közös művelés alatt álló területe 1967. évben

S.sz.	Tszcs helye, neve	Közös ter. össz.	Szántó	Szőlő	Gyümölcs	Rét	Legező
1.	Ásotthalom Alkotmány	120	55	40	24	-	-
2.	Ásotthalom Aranykalász	320	189	55	60	-	-
3.	Ásotthalom Egyetértés	468	278	110	58	-	-
4.	Ásotthalom Petőfi	378	241	59	78	-	-
5.	Bordány Dobó I.	231	168	21	42	-	-
6.	Bordány Mező I.	191	89	-	55	-	-
7.	Bordány Rákóczi F.	188	54	-	26	72	20
8.	Domaszék Béke	60	6	26	22	-	-
9.	Domaszék Buzakalász	68	20	-	40	-	-
10.	Domaszék Szőlőskert	99	38	-	48	2	4
11.	Mórahalom Egyetértés	512	200	149	138	14	9
12.	Mórahalom Haladás	195	33	100	56	-	-
13.	Zákányszék Délibáb	160	44	18	47	-	-
14.	Zákányszék Homokkult.	897	354	62	120	200	70
15.	Zákányszék Május 1.	582	199	85	77	60	40
16.	Zsombó Gyümölcsöskert	230	50	-	119	10	13
17.	Zsombó Virágzó Gyüm.	267	94	-	116	30	-
Ö s s z e s e n :		4966	2112	725	1126	388	156

/Zárszámadási adatok/

A nagyüzemi telepítések esetében is hasonló differenciáltság mutatkozott. Pld. 1967-ben a mórahalmi Egyetértés tszcs 138 kh gyümölcsöst, 149 kh szőlőt, a zákányszéki Homokkultúra tszcs 120 kh gyümölcsöst és 62 kh szőlőt telepített közös művelésre, ugyanakkor a bordányi Mező Imre tszcs 45 hold gyümölcsöst telepített. A közös terület évről-évre

növekedett. Az 1962. évi 3.050 kh-ról 1967-ben 4.966 kh-ra nőtt. Főleg a közös szántóterület gyarapodott 26,5 % - kal.

Termelőszövetkezeti csoportok szőlőtelepítése 1967. évben:

S.sz.	Tszcs helye, neve	Ö. riz- ling	Ka- dar- ka	Kövi- din- ka	Vel- teli- ni	Hárs- leve- lű	Cse- me- ge	E- zer- jó	kh
1.	Ásotth. Alkotmány	20	15	5	-	-	-	-	
2.	Ásotth. Aranykalász	-	30	25	-	-	-	-	
3.	Ásotth. Egyetértés	27	65	5	-	-	-	13	
4.	Ásotth. Petőfi	19	40	-	-	-	-	-	
5.	Bordány Dobó I.	-	-	21	-	-	-	-	
6.	Bordány Mező I.	-	-	-	-	-	-	-	
7.	Bordány Rákóczi F.	-	-	-	-	-	-	-	
8.	Domaszék Béke	-	-	22	-	-	4	-	
9.	Domaszék Buzakalász	-	-	-	-	-	-	-	
10.	Domaszék Szőlőskert	-	-	-	-	-	-	-	
11.	Mórahalom Egyetértés	8	31	107	-	-	3	-	
12.	Mórahalom Haladás	-	80	-	-	-	-	20	
13.	Zákányszék Délibáb	-	5	10	-	-	3	-	
14.	Zákányszék Homokkult.	-	16	46	-	-	-	-	
15.	Zákányszék Május 1.	-	50	15	6	14	-	-	
16.	Zsombó Gyümölcsöskert	-	-	-	-	-	-	-	
17.	Zsombó Virágzó Gyüm.	-	-	-	-	-	-	-	
Ö s z e s e n :		74	332	256	6	14	10	33	

Megjegyzés: A táblázatban szereplő adatok 1962. évtől telepített területeket tartalmaz

/Zárszámadási adatok/

A termelészövetkezeti csoportok gyümölcsstelepitése 1967.

évben:

S. Tszcs helye, neve sz.	Al- ma	Őszi- ba- rack	Sza- mó- ca	Kaj- szi- ba- rack	Kör- te	Cse- resz- nye	Meggy	Spár- ga
1. Ásotth. Alkotm.	-	19	-	-	-	-	-	5
2. Ásotth. Aranyk.	40	20	-	-	-	-	-	-
3. Ásotth. Egyetértés	17	31	-	10	-	-	-	-
4. Ásotth. Petőfi	50	18	-	-	-	-	-	10
5. Bordány Dobó I.	20	17	-	-	-	-	-	5
6. Bordány Mező I.	20	23	2	-	-	-	-	10
7. Bordány Rákóczi	-	26	-	-	-	-	-	-
8. Domaszék Béke	-	22	-	-	-	-	-	-
9. Domaszék Buzak.	40	-	-	-	-	-	-	-
10. Domaszék Szőlősk.	-	48	-	-	-	-	-	-
11. Mórah. Egyetértés	62	74	-	-	-	1	1	-
12. Mórah. Haladás	15	41	-	-	-	-	-	-
13. Zákánysz. Délibáb	34	13	-	-	-	-	-	-
14. Zákánysz. Homokk.	87	33	-	-	-	-	-	-
15. Zákánysz. Május 1.	39	31	3	-	4	-	-	-
16. Zsombó Gyüm.kert	30	39	-	-	-	-	-	-
17. Zsombó Vir.Gyüm.	52	64	-	-	-	-	-	-
Ö s s z e s e n :	506	569	5	10	4	1	1	30

Megjegyzés: a spárgatelepitést az ültetvény jellegénél fogva soroltuk a gyümölcsös telepitésekhez. A táblázatban szereplő adatok 1962. évtől telepített területeket tartalmazza.

/Zárszámadási adatok/

A szőlő- és gyümölcsös területek többségében a tagok egyénilleg gazdálkodtak és a tszcs alapszabálya szerint megállapított vagyoni hozzájárulást fizettek, ami a megtermelt bruttó érték 10-15 %-át tette ki.

A tszcs-k a közös gazdaságnak és a tagok gazdaságának arányát, valamint ezek szerves együttműködését az egyéni és társadalmi érdekek, illetve a helyi sajátosságoknak megfelelően állapította meg. A tszcs-be lépett tagok túlnyomó többsége kis- és középparaszt volt.

A tagok megoszlása a bevitt földterület nagysága szerint 1962.

S. sz.	Tszcs helye, neve	kh-ig						20 kh felett	Tagok sz. össz.:
		0-1	1-3	3-5	5-10	10-15	15-20		
1.	Ásotth. Alkotmány	57	9	31	220	32	13	-	362
2.	Ásotthalom Aranyk.	31	33	44	67	14	1	1	191
3.	Ásotth. Előre	1	17	48	91	40	7	-	204
4.	Ásotth. Hóvirág	-	8	17	40	32	6	2	105
5.	Ásotth. Kossuth	2	21	42	80	20	2	-	167
6.	Ásotth. Petőfi	3	28	78	111	42	7	-	269
7.	Ásotth. Új Élet	1	30	107	75	17	4	-	234
8.	Bordány Dobó I.	15	99	161	62	24	19	-	380
9.	Mező I.	3	62	102	27	17	8	2	221
10.	Rákóczi F.	6	38	42	63	14	7	4	174
11.	Domaszék Béke	50	107	151	126	32	5	3	474
12.	Buzakalász	50	85	133	107	31	3	1	410
13.	Szőlőskert	-	57	87	101	86	79	15	425
14.	Mórah. Béke	49	35	67	138	35	4	2	330
15.	Homokkincse, Mórah.	-	63	101	92	36	15	-	307
16.	Mórah. Móra F.	10	82	82	156	18	18	2	368
17.	Petőfi	36	28	68	205	34	8	1	380
18.	Virágzó	4	38	69	123	29	11	5	279
19.	Zákánysz. Akácvirág	6	15	29	91	32	12	6	191
20.	Délibáb	170	24	42	88	25	4	1	354
21.	Homokkult.	30	27	52	103	80	33	5	330
22.	Paprikavirág	10	25	40	71	19	4	3	172
23.	Kadar	3	70	55	42	30	10	3	218
24.	Zsombó Gyümölcsöskert	40	50	102	75	55	13	1	336
25.	Virágzó Gyüm.	10	72	87	78	53	15	5	320
Ö s s z e s e n :		592		1837		847		62	
			1123		2432		308		7201

/Járási Tanács Mezőgazdasági Osztály jelentése alapján/

A terület tanyákkal sűrűn beépített, a szőlő és gyümölcsös a mezőgazdasági terület 25,4 %-át tette ki és igen elszórt

kisüzemi ültetvényekből állt.

Többségükben nem volt közös állattartás. Okai a szükséges férőhelyek hiánya, kevés közös takarmánytermő terület.

Zákányszéken a Homokkultúra és Május 1. tszcs-nél volt közös szarvasmarha állomány. Közös sertésállományt is csak két tszcs-ben, a zákányszéki Homokkultúra és a bordányi Mező Imre tszcs-nél találhattunk.

Egy állandó tszcs dolgozóra 6,3 kh termőterület jutott.

A tagok használatában maradt földterület az össz termőterület 5 %-át, a legelő 31 %-át, a szőlő 16 %-át, a gyümölcs 13 %-át tette ki.

A talajerő utánpótlás a közös gazdálkodásba vont területeken gyenge. A szervezetrágya mennyisége az alacsony állatlétszám miatt csak szükösen elegendő. Az istállótrágya egy részét a szentesi járásból szerezték be 20-24 Ft/q áron. Így csak a legszükségesebb növények részére - fűszerpaprika, szőlő-gyümölcs - biztosították.

A közös területen 1965 után egyre nagyobb szerepet foglalt el a segéd- és melléküzemi tevékenység /traktor és tehergépkocsi üzem/.

lo tszcs-nél gépjavitó műhely működött, ahol a saját szükségletek ellátása mellett a lakosság részére is végeztek szolgáltatást. Takarmánydaráló 8 tszcs-nél, kovácműhely 4 tszcs-nél, fűrészüzem, építőbrigád 1-1 tszcs-nél, autószerviz 2 tszcs-nél működött.

A tszcs-k közös vagyona egyenletesen növekedett. Pld. 1966. évről 1967-re 23 %-kal. A tiszta vagyon 17,5 %, a beruházott vagyon 31,6 %-kal.

A vagyoni helyzet mellett növekedett a tszcs-k közösből előállított termelési értéke. A halmozatlan termelési érték 62 %-kal, a szövetkezeti bruttó jövedelem 76,2 %-kal. A tagok által a fel nem osztható szövetkezeti alapra befizetett összegek is gyarapították a közös vagyont.

Termelőszövetkezeti csoportok legfontosabb gazdálkodási adatai, mutatói

Megnevezés		1966. évi	1967. évi	Index 1966. =100
Tagok száma	fő	6.856	6.838	99,7
Közösben dolgozó tagok	fő	568	699	123,0
Közösben dolgozó családtagok	fő	62	37	60,0
Alkalmazottak	fő	170	162	95,3
Közös vagyon	m/Ft	81.580	100.316	123,0
Tiszta vagyon	"	58.107	68.284	117,5
Beruházott vagyon	"	57.595	75.767	131,6
Forgóeszközök összesen	"	24.272	25.157	103,6
Forgóalapok	"	4.807	7.484	155,7
Halmozatlan termelési érték	"	24.332	39.558	162,6
Anyagjellegű termelési költség	"	17.507	24.053	137,4
Szövetkezeti bruttó jöve.	"	7.046	12.415	176,2
Rendelkezésre álló bruttó jöv.	"	9.966	13.428	134,7
Személyes jöv. összesen	"	10.159	13.135	129,3
Ebből: alkalmazotti munkabér	"	3.063	3.500	114,3
tagok részesedése	"	7.096	9.635	135,8
Álló- és forgóalap felhalm.	"	2.990	6.411	214,4
Árbevételek összesen	"	15.477	25.023	161,7
Ebből: növényterm. árbev.	"	2.356	4.861	206,3
állattartás árbev.	"	1.050	1.307	124,5
segédüzem árbev.	"	5.371	7.477	139,2
feldolg. üzem árbev.	"	38	197	519,0
1 kh közös termőterületre jutó:				
Közös vagyon	Ft	18.990	20.431	107,6
Tiszta vagyon	"	13.526	13.907	102,8
Halmozatlan termelési érték	"	5.664	8.057	142,2
Árbevétel összesen	"	3.603	5.096	141,6
Szövetkezeti bruttó jövedelem	"	1.640	2.529	154,2
Álló- és forgóalap felhalm.	"	696	1.306	187,7
Egy dolg.tagra jutó részesedés		12.493	13.784	110,3

/Zárszámadási adatok/

Az eredmények mellett a fejlődést akadályozó legfőbb tényező, hogy többségük nem alakított ki olyan mérvű közös gazdaságot, amely megalapozhatta volna egy-egy termelési ágban a nagyüzemi gazdálkodást. A tagosított táblában áttekinthetetlen földtulajdonosi és használati viszonyok alakultak ki.

A terület nagyobb részén megalakult termelőszövetkezetek a kedvezőtlen körülmények között a kiemelt állami támogatás ellenére is csak a nagyüzemi gazdálkodás alapjait tudták lerakni.

A mezőgazdaság átszervezése utánigazdasági helyzet problémáit növelte a közös gazdaságok igen gyenge eszközellátottsága és ezen belül különösen súlyos volt a helyzet a közös állatállomány tartási feltételeinek a terén. A körzetben 1962. év végén 47 db tehénistállóval rendelkeztek, átlag 31 férőhellyel, 76 lóistálló átlag 14 férőhellyel, 49 süldő- és kocaszállás, átlag 168 férőhellyel, 60 sertésfiaztató 23 átlagos férőhellyel, 59 sertéshizlalda 117 férőhellyel, 34 juhhodály 261 férőhellyel, 20 baromfiól átlag 1.645 férőhellyel.

A közös állatállomány igen kislétszámú /1.700 db szarvasmarha, 9.000 sertés, 3.200 db ló, 7.200 juh/ és gyenge minőségű. A háztáji állományból zömmel a koros és gyenge termőképességű tehenek kerültek a közös állományba. A körzet szőlő- és gyümölcsstermő területének kisüzemi jellege a felszabványulást követő 15 évben nem változott lényegesen. A szocialista átszervezést követően korlátozott lehetőségű szántóföldi növénytermesztés, az arra alapozó közepes

szint alatti állattenyésztés mellett, a szőlő- és gyümölcsstermelési ágazat sem képezhette változatlan formájában a kialakult szocialista üzemek gazdasági megerősödésének forrását.

A mezőgazdasági termelés egyik legfőbb tényezője, a munkaerő-ellátottság tekintetében e körzet különleges helyzetben volt. A többi községhez képest jóval több mezőgazdasági aktív kereső részben kedvezően, részben hátrányosan befolyásolta e terület fejlődését.

A homoki körzet lakosságának az átlagosnál nagyobb az idősök, a nyugdíjkorhatár felettiiek száma. Az aktív keresők több mint kétharmada a mezőgazdaságban dolgozott. Közvetlenül a mezőgazdasági népességhez tartozóknak számíthatók az itt élők kétharmada és családtagjaik is.

A több mint 6 ezer tszcs tag háztartásában kb. 16-17 ezren éltek, s több mint 25 ezren tartoztak a termelészövetkezeti családokhoz.

A homoki körzet lakosságának élet- és munkakörülményeit tehát a szövetkezetek fejlődése határozta meg.

- A foglalkoztatottak átlagéletkora magasabb, a szakmunkások aránya alacsonyabb, kevesebb a jól képzett mezőgazdasági szakember, mint a járás más szövetkezeteiben. Különösen kedvezőtlen helyzet alakult ki a termelészövetkezeti csoportokban, és a vegyesművelésű tsz-ekben. A nők közül viszonylag sokan vállaltak munkát. Ez részben azzal a körülménnyel függött össze, hogy a tszcs szervezésekor többnyire a parasztcsaládok nőtagjai léptek be

a szövetkezetbe, így nem korlátozta a férfiak szabad munkavállalási lehetőségét a tagsági kötelezettségük.

- Elsősorban a kisüzemi jellegű, háztáji, egyéni művelés túlsúlya miatt kisebb volt e területeken a munkaráfordítás hatékonysága. A körzet termelőszövetkezeteiben a rendelkezésre álló családi munkaidőalap alig felét, a tszcs-kben és a vegyesművelésű tsz-ekben kevesebb mint egytizedét használták csak fel a közös nagyüzemi termeléshez. A munkaidő túlnyomó többségét tehát a kisüzemi munkákban hasznosították.
- A legfontosabb termelőeszköz, a mezőgazdaságilag művelt földterület termőképessége gyengébb, mint a járás és a megye egyéb földjei. A változékony talajszerkezet, a szétszórt tanyák akadályozták a nagyüzemi méretű táblásítás kialakítását. A háztáji, egyéni művelésű területeken jobban tudtak alkalmazkodni a talajadottságokhoz, s viszonylag hatékonyabb volt a földhasznosítás a szétszórt kisparcellákon.

A termőterület hasznosítás szerinti megoszlása szektoronként a Szegedi járás homoki körzetében

1963. év

Művelési ágak	Tsz. közös kh	%	Tsz. háztáji kh	%	Tszcs kh	%	Osszes vizsgá- latba vont t. kh
szántó	49827	63,9	10538	89,4	30476	66,5	90841
szőlő	6633	8,5	1255	10,6	5245	11,4	17822
gyüm.	3232	4,1			1457	3,2	
rét	9346	12,0	-	-	6863	15,0	16209
legelő	8937	11,5	-	-	1792	3,9	10729
MMÖT	77975	100,0	11793	100,0	45833	100,0	135601

/KSH adatok alapján/

A kertészeti kulturák átlagosan magasabb aránya - a sok évtizedes hagyományokon túl - a megszilárdítás időszakában végrehajtott nagyarányú szőlő-gyümölcsstelepitési program eredménye. Az ültetvénytelepitésekkel kedvezően változott a földhasznosítás.

A szőlők, gyümölcsösök létrehozásához nyújtott igen jelentős állami támogatás elsősorban a termelészövetkezetek közös művelésben lévő földterületeinek kedvezőbb hasznosítását segítette.

A nem kellő körültekintéssel végrehajtott területkiválasztás, illetve a telepítések során elkövetett hiányosságok rontották ezeknek az ágazatoknak az eredményeit.

A termelészövetkezeti közös szántóterület hasznosításának változása a Szegedi járás feketeföldi körzetében

Magnevezés	Me.: kh			
	1963.	%	1966.	%
Kenyérgabona	10.800	29,2	10.511	29,1
Ipari növény	2.627	7,1	850	2,4
Burgonya	390	1,1	426	1,2
Zöldségfélék	1.481	4,0	2.879	8,0
Ebből:fűszerpapr.	882	2,4	1.333	3,7
Egyéb árunövény	3.066	3,2	2.667	7,3
Árunöv. össz.:	18.364	49,6	17.339	48,0
Tak.gabona	4.409	11,9	5.432	15,0
Kukorica	4.681	12,6	4.184	11,6
Évelő pill.	3.470	9,4	3.612	10,0
Egynyári szál.	1.400	3,8	1.661	4,6
Egyéb tak.növ.	2.925	7,9	2.085	5,8
Tak.növ. össz.:	16.885	45,6	16.974	47,0
Vetetlen ter.	1.795	4,8	1.758	5,0
Szántó össz.:	37.044	100,0	36.071	100,0

/KSH adatok alapján/

A termelőszövetkezeti közös szántóterület hasznosításának változása a Szegedi járás homoki körzetében

Megnevezés	Me.: kh			
	1963.	%	1966.	%
Kenyérgabona	21.677	43,5	21.524	43,0
Ipari növények	1.085	2,2	1.174	2,3
Burgonya	2.104	4,2	3.228	6,4
Zöldségfélék	2.264	4,5	2.363	4,7
Eböl: fűszerpaprika	1.170	2,3	1.418	2,8
Egyéb árunövény	2.691	5,4	1.791	3,6
Árunöv. össz.:	29.821	59,8	30.080	60,0
Tak. gabona	5.098	10,3	4.786	9,6
Kukorica	8.478	17,0	6.817	13,5
Évelő pill.	2.577	5,2	2.283	4,5
Egynyári szál.	957	1,9	1.127	2,2
Egyéb tak.növ.	1.120	2,2	1.591	3,2
Tak.növ. össz.:	18.230	36,6	16.604	33,1
Vetetlen ter.	1.776	3,6	3.424	6,9
Szántóössz.:	49.827	100,0	50.108	100,0

/KSH adatok alapján/

A homoki gazdaságokban az átlagostól eltérően alakult a közös, illetve háztáji művelés közötti munkamegosztás: a munkaigényes ágazatok lényegesen nagyobb hányada maradt egyéni művelésben, mint a megye más területén. Száz szövetkezeti családra kb. tízszer annyi háztáji, egyéni művelési ültetvényterület jutott a tszcs-ben és a homoki termelőszövetkezetekben, mint a megye többi termelőszövetkezetében.

A nagyfokú tagoltság, szétaprózottság miatt nagyüzemi termelést még a közös területen is nehéz volt folytatni. Je-

lentsős a tsz-ekben a részesművelésre adott területek aránya is.

A szükséges eszközök hiánya, a gépesítettség elmaradottsága akadályozta a hatékony területhasznosítást. A körzet termelőszövetkezeteiben az eszköz-ellátottság alig fele a többiének, és a tszcs-ben még rosszabb volt a helyzet.

A termelőszövetkezeti csoportok fejlesztési alapjuk nagyobbik hányada a tagok vagyoni hozzájárulásából képződött.

A gyenge gépellátottság még a viszonylag csekély volumenű közös tevékenység gépi munka szükségletét sem elégitette ki. A lóállomány csökkenése miatt pedig megnövekedett a háztáji, egyéni igények kielégítésében alig jelentett segítséget.

Nem volt sokkal jobb a helyzet a homoki tsz-ekben sem. 40 %-kal kevesebb gépi munkát végeztek területegységenként, mint a megye többi közös gazdasága.

A tszcs-k több mint 4 ezer kh közös használatban lévő szántóterületükön, eszközellátottságuknak megfelelően csaknem teljes egészében gabonát, kukoricát és gyümölcsöt termeltek.

Az egyéni művelésű területeken a fűszerpaprika, burgonya /paradicsom/ a legfontosabb kultúra. A szántóföldi növénytermelés színvonala a földminőségnek megfelelően lényegesen alacsonyabb a járási és a megyei átlagnál. Az alacsony

szinvonali agrotechnika következtében még azokból a növényekből sem érték el a megfelelő átlagot, melyek termelésére az adottságok megvoltak.

Főbb növények termésátlagának alakulása

Megnevezés	H o m o k i körzet				Feketeföldi körzet			
	1963. q/kh	1966. q/kh	1969. q/kh	1963= 100	1963. q/kh	1966. q/kh	1969. q/kh	1963= 100
Rozs	4,1	3,8	4,5	109,7	7,2	5,8	6,4	88,9
Ősziárpa	7,5	8,0	9,5	126,7	11,6	10,6	15,1	130,2
Kukorica	8,0	10,9	11,4	142,5	16,5	18,3	17,2	104,2
Burgonya	21,2	30,9	59,5	280,6	43,4	44,7	58,2	134,1
Lucerna	14,7	21,1	26,4	179,5	21,1	38,4	33,2	157,3
Fűszerpapr.	27,3	37,4	38,0	139,2	44,8	39,8	40,0	89,3
Paradicsom	47,0	112,7	86,1	183,2	73,5	136,0	65,2	88,7

/KSH adatok alapján/

A tszcs-ben dolgozó családok gazdaságaiban becslések szerint 5,5-6 ezer db szarvasmarha, 25-30 ezer db sertés, 120 ezer db baromfi növekedett, mindössze két tszcs foglalkozott közös állattartással. /Mórahalom és Zákányszék/

A homoki termelőszövetkezetekben ennél nagyobb arányú volt a közös állatállomány. Összehasonlításként szolgáljon a mellékelt tábla a homoki és feketeföldi körzet állatállományának változása.

Állatállomány változása /tsz közös/

Megnevezés		Homoki körzet		Feketeföldi körzet	
		1963.	1966.	1963.	1966.
Szarvasmarha	db	2732	3124	3037	4359
Ebből: tehén	"	.	1086	.	1283
Sertés	"	9155	11318	9498	9720
Ebből: koca	"	.	994	.	974

Megnevezés	Homoki körzet		Feketeföldi körzet	
	1963.	1966.	1963.	1966.
Ló db	2886	2227	1188	1031
Juh "	11884	19131	4624	9769
Baromfi m/db	2,3	.	8,6	.
Állatáll.össz. szá.-ban	6381	6929	4789	6114
100 kh MMÖT-re jutó szá.:	8,2	8,6	11,0	13,1

/KSH adatok alapján/

A járás homoki szövetkezetei a kedvezőtlen adottságok következtében nagyobb ráfordítással termeltek, mint más területeken. Rendszeres támogatásra szorultak. Árkiegészítés és jövedelemkiegészítés címén évente kb. 50 millió forint megkülönböztetett állami támogatást kaptak. A tszcs-k kevesebb árértékességük miatt lényegesen kisebb összeget kaptak, mint a hasonló adottságú termelőszövetkezetek. A tszcs-k gazdálkodása a kisebb ráfordítások miatt hatékonyabb volt, mint a körzet termelőszövetkezeteié.

A körzet termelőszövetkezeteiben és tszcs-kben az egy foglalkoztatottra jutó személyi jövedelem alig volt fele a jobb földterületen gazdálkodó termelőszövetkezetekének. A közös gazdálkodásból származó alacsonyabb jövedelmet ezeken a területeken az intenzívebb háztáji termeléssel ellensúlyozták. A tszcs és a vegyes tsz-ekben dolgozó családok gazdaságaiban átlagosan több mint kétszer annyi volt a személyi gazdálkodásból származó jövedelem, mint a megye kisgazdaságaiban.

Igy tájegységenként bizonyos mértékig kiegyenlítődött a

parasztcsaládok - közből és háztájiból származó együttes - jövedelmi színvonala, azonban a gazdaságok méretétől, munkájuk intenzitásától, a munkaképes családtagok számától függően meglehetősen differenciált volt.

3./ A gyenge szövetkezetek fejlődésének üteme és színvonala

Két évtized távlatából visszatekintve a nagyüzemi gazdálkodás kezdeti időszakára, az indulás utáni első évekre, megállapíthatjuk; a kedvezőtlen adottságok közepette gazdálkodó szövetkezeti gazdaságok állandó nehézségektől terhes gazdálkodása az állam segítő támogatása mellett fejlődést ért el.

A gazdálkodás fejlődését igazolják a termelési érték, bruttó jövedelem, tagrészesedés növekedése, közös vagyon, tiszta vagyon, gyarapodása, mely értékek közül a halmozatlan termelés alakulásával jellemezzük a gazdálkodás fejlődését.

Év	m/Ft	Előző év %-ában	1962. év %-ában
1962.	79.793	-	100,0
1963.	110.651	138,7	138,7
1964.	156.128	141,1	195,6
1965.	153.055	98,0	191,8
1966.	191.019	124,3	239,4
1967.	209.654	109,7	262,7
1968.	236.317	112,7	296,1

/Zárszámadási adatok alapján/

A termelés fejlődésének 1962-68. közötti üteme évi átlagban a halmozatlan termelési értéknél 32,5 %. Az elmúlt időszakot a termelés eltérő fejlődése és az állami támogatás különböző rendszere alapján három periódusra tagolhatjuk.

Az 1962-64. évek közötti időszak a gazdálkodás fejlődésének mélypontról kiinduló legdinamikusabb szakasza, melyet mutat a halmozatlan termelési érték ugrásszerű, átlagosan több mint 40 %-os évi növekedése.

A kísérleti támogatási rendszer éveiben 1965-1967. között az előző évek lendületes fejlődése lelassult, s erre az időszakra az egyenetlen fejlődés jellemző. Mindamellet a termelés fejlődésének üteme, bár egyre jobban lemaradt a járási egyéb termelőszövetkezetek fejlődésétől, meghaladja - a kedvezőtlen adottságok ellenére is - a termelőszövetkezeti szektor ezen időszak alatti termelésnövekedési ütemét. Ugyanis a halmozott termelési érték szektorszintű 19-21 %-os növekedésével szemben 25,6, a halmozatlan termelési érték 22-24 %-os növekedésével szemben 27,5 %, az 1964-67. évek közötti termelésemelkedés.

Az 1968. évben, az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésének, s egyben az állami támogatás új rendszere alkalmazásának kiinduló évében a megyei átlag körüli fejlődést értek el a gazdaságok, ez azonban alig több mint fele a járási egyéb termelőszövetkezetek fejlődésének.

Melyek voltak a vizsgált időszak fejlődésének, a termelés növekedésének legfontosabb tényezői?

- Első helyen kell megemlíteni az élőmunka felhasználás volumenének igen számottevő növekedését, amely azonban növekedése ellenére továbbra is alacsony, hiszen alatta

maradt a legkedvezőbb jövedelmezőséget és termelésnövekedést biztosító területegységre jutó 25-35 munkanapnak. Kedvezőtlen jelenség, hogy az élőmunka felhasználás jelentős volumenü növekedését nem kísérte a felhasznált élőmunka hatékonyságának kedvező alakulása, amelyet mutat az, hogy az egy munkanapra jutó termelés értéke 1965-1968-ig mindössze 7,5 %-kal emelkedett.

- A termelés növekedése irányába hatott a gazdálkodás struktúrájának intenzívebbé válása, amelyet az ültetvények termőre fordulása mellett a zöldségtermesztés és az 1968. évi takarmánytermelés, állattenyésztés fejlesztése eredményezett.
- Az anyagijellegű termelési ráfordítások növekedésének hatása sem egyértelmű, ugyanis a termelésnövekedést eredményező hatása mellett a ráfordítások növelése nem a gazdasági különbségek kiegyenlítését, hanem számos esetben a meglévő különbségek fokozását eredményezte, vagyis a gazdasági nehézségek bővített újratermelését segítette elő. Évről-évre veszteséges gazdálkodást folytattak ezek a termelőszövetkezetek, s a veszteség növekedését mutatja, hogy az 1964. évi 3.369/mFt-tal szemben 1967. évben 12.104/mFt veszteség keletkezett.
- Elenyésző szerepet játszott a termelés növekedésében a hozamok alakulása, amely azt mutatja, hogy az alacsony gazdálkodási színvonal, a differenciálódás alapját, legfőbb tényezőjét, a földminőséget, illetve annak kihasználását

nem sikerült megváltoztatni, s nem került sor olyan intézkedések megtételére, amely ennek hatását jelentősen mérsékelte volna.

- Nem elhanyagolható szerepet játszott a gazdálkodás fejlődésében az üzemi tevékenységi kör kibővítése, a hagyományos mezőgazdasági tevékenység nem mezőgazdasági jellegű tevékenységekkel való kiegészítése. A termőhelyileg gyenge termelészövetkezetek gazdálkodásában jelentős súly volt a nem mezőgazdasági jellegű tevékenységnek, ezt mutatja az árbevételből való közel 30 %-os részesedés mellett az, hogy 1964. évhez viszonyítva kétszeresére növekedett e tevékenységekből származó árbevételek volumene.

A termelés növekedésében elért fejlődés a gazdálkodási színvonal javulását eredményezte, erről tanuskodnak a gazdálkodás színvonalát jellemző mutatók:

	1964. Ft-ban	1968. Ft-ban	Index 1964=100
<u>1 kh termőterületre jutó</u>			
halmozott termelési érték	2.625	4.061	154,7
árbevétel	1.285	4.165	324,1
szöv. bruttó jövedelem	923	1.754	190,0
<u>1 m.napra jutó</u>			
halmozott termelési érték	159	171	107,5
árbevétel	76	170	224,3
szöv. bruttó jövedelem	56	74	132,1
1 dolg. tagra jutó részesedés	7.158	11.199	156,4

/Járási Tanács Mezőgazd. O. statisztikája/

A területi termelékenység javulása mögött elmaradt a munkatermelékenység színvonalának emelkedése, amely arra vezetett, hogy a személyi jövedelem növekedésének forrása nem a munkatermelékenység emelkedéséből származott, tehát forrása nem a termelésben keletkezett, hanem az állami támogatás nagymérvű megnövekedéséből keletkezett.

A költségszint alakulása az 1964. évi 101,6 %-ról 1968-ra 103,9 %-ra emelkedett, amely a gazdálkodás hatékonyságának romlását mutatja. A veszteséges gazdálkodás mellett nyilvánvalóan nem lehetett a bővített újratermelés saját-erős biztosításának anyagi fedezete, s annak, hogy a termelőszövetkezetek egy kisebb része mégis bővített újratermelést folytatott, az állami támogatás képezte forrását.

A gazdálkodás fejlődése, színvonalának emelkedése együtt járt a termelőszövetkezetek közötti differenciálódás fokozódásával, a termelésben és jövedelemben lévő különbségek elmélyülésével.

	1 kh területre jutó halm.term.érték szöv.öruttó jöv. a járási átlag %-ában			
	1964.	1968.	1964.	1968.
termőhelyileg gyenge tsz-ek	74,6	70,4	67,3	68,7
egyéb járási tsz-ek	148,0	150,9	161,9	162,1

A termőhelyileg gyenge termelőszövetkezetek és a járási egyéb termelőszövetkezetek közötti igen nagymérvű diffe-

renciáltság jött létre, amelyet a termelési ráfordítások és az eltérő termelési adottságok okoztak.

A differenciálódás jellemzője, hogy nemcsak a termőhelyileg gyenge és a jobb adottságok közepette gazdálkodó járási egyéb termelőszövetkezetek között mélyült, hanem a termőhelyileg gyenge termelőszövetkezetek között is növekedtek a termelési és jövedelmi különbségek. A differenciálódás legfontosabb tényezője a földminőség, emellett azonban szerepet játszottak ebben a gyenge földminőséggel párosuló kedvezőtlenebb gazdasági viszonyok, továbbá a gazdálkodás struktúrája, ezenbelül különösen a nem mezőgazdasági jellegű tevékenységek fejlesztése, valamint az üzemi vezetésben, termelésirányításban mutatkozó különbségek, szubjektív tényezők.

Kategória	1 kh területre jutó			
	halm.term. érték		szöv. bruttó jöv.	
	1964.	1967.	1964.	1967.
I.	85,9	82,4	89,0	60,3
II.	96,6	100,6	100,2	97,5
III.	134,2	146,6	82,3	142,6
IV.	111,9	117,1	126,5	141,8

/MNB Csm-i Ig. adatai/

Az 1964-67. évek között a termőhelyileg gyenge termelőszövetkezetek differenciálódásában különösen a termelés jövedelmezősége terén figyelhető meg igen nagymérvű előrehaladás. Mindebben szerepet játszott az említett tényezőkön túl az állami támogatás rendszere, amennyiben a differenciálódással járó árutermelés növelésére ösztönözte a gazdaságokat.

Ugyancsak a differenciálódás irányába hat az állami támogatás annak következtében, hogy az egyes üzemek termelési struktúrájukból, a hozamok színvonalának alakulásából, továbbá a háztáji árutermelés közösen keresztül történő értékesítéséből, illetve az ezekben mutatkozó eltérésekből adódóan a különböző mértékű állami támogatást tudtak realizálni.

A gyenge szövetkezeteknél a gazdálkodás fejlődését nem lehet az állami támogatástól függetlenül vizsgálni. Az elmúlt időszakban az általános támogatáson túl a gyenge szövetkezetek támogatásának három módja került alkalmazásra területünkön. 1962-ben 54, 1963-ban 40, 1964-ben 36, a gyenge tsz minősítési ismervek alapján gyenge tsz-nek minősülő termelőszövetkezet a három évben összesen 73.826/mFt vissza nem térítendő állami támogatást kapott. Az 1965. évben kísérleti jelleggel bevezetésre került tételes árkiegészítéses rendszerben 35 termelőszövetkezet minősült kedvezőtlen adottságúnak és részesült árkiegészítésben.

Az árkiegészítés össze és területegységre jutó értéke az alábbiak szerint alakult:

	m/Ft	Árkiegészítés 1 kh-ra jutó Ft
1965.	39.050	475,-
1966.	51.220	618,-
1967.	47.617	578,-
Együtt:	137.887	557,-

/MNB Csm-1 Ig. adatai/

A jelentős volumenű állami támogatást a személyes jövedelem növelése mellett kisebb mértékben a felhalmozás fokozására használták fel a szövetkezetek, s ez a személyes jövedelemben, tagrészesedésben meglévő eltérés mérséklésére vezetett. Ugyanakkor a termelésben mutatkozó jövedelem differenciáltság csökkenését nem segítette elő. Mivel az állami támogatás nem vezetett a kedvezőtlen gazdasági eredmények, a nagymérvű differenciálódás alapjául szolgáló földminőség megváltoztatásához, így nem képezhette a gyenge termelőszövetkezetek gazdasági megszilárdulásának alapját.

Összefoglalva megállapítható, hogy a Szegedi járási homokon a mezőgazdasági aktív keresők 30 %-a az átlagosnál kedvezőtlenebb körülmények között tevékenykedett. A gyenge termőképességű földterületek, a szétszórt tanyák, a múltból visszamaradt kisparcellás termelési formák miatt itt nem jött létre fejlett nagyüzemi termelés. A megalakult termelőszövetkezetek - üzemformától függetlenül - kezdetlegesebb szervezeti keretek között gazdálkodtak. A nagyüzemi gazdálkodás fejlesztéséhez hiányoztak az anyagi eszközök. Kevés pénzzel, viszonylag nagy élőmunka ráfordítással, az átlagosnál kisebb termelékenységgel folytattak mezőgazdasági termelést.

A gyenge közös mellett viszonylag jelentős háztáji /személyi/ gazdálkodás alakult ki. Mind a termelési, mind a jövedelmi színvonal tekintetében nagy különbségek alakultak ki az egyes parasztcsaládok között.

Az éveken át folyósított nagy összegű állami támogatás jelentős része a tagság közösből származó jövedelmének kiegészítését szolgálta.

A kedvezőtlen adottságok ellenére a körzet termelészövetkezetei és termelészövetkezeti csoportjai nélkülözhetetlen tényezői és perspektivikusan meghatározói voltak a szocialista mezőgazdaság későbbi fejlődésének.

I R O D A L O M

- Balogh Sándor - Pölöskei Ferenc /szerk./
Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon
/1944-1962./ Akadémiai Kiadó, Bp. 1979./
- Csizmadia Ernő - Nagy Sándor - Zsarnóczai Sándor
Az egységes szocialista szövetkezeti parasztosztály
kialakulása /Kossuth - 1966./
- Erdei Ferenc: Város és Vidéke
/Akadémiai Kiadó, Bp. 1976./
- Erdei Ferenc: Szövetkezeti irások
/Akadémiai Kiadó, Bp. 1979./
- Dr. Fazekas Béla: A mezőgazdasági termelőség-szövetkezeti
mozgalom Magyarországon /Kossuth - 1966./
- Fehér Lajos: A szocialista mezőgazdaságért
/Kossuth - 1963./
- Fehér Lajos: Agrár és szövetkezeti politikánk 1965-1969.
/Kossuth - 1970./
- Dr. Garamvölgyi Károly: Mezőgazdaságunk szocialista
átalakítása /Kossuth - 1965./
- Juhász János: A háztáji gazdálkodás mezőgazdaságunkban
/Akadémiai Kiadó, Bp. 1972./
- Tanulmányok a termelőség-szövetkezeti parasztságról
/Kossuth - 1978./

- A termelőszövetkezeti közös és háztáji gazdaságok kapcsolata /Mezőgazdasági Kiadó, Bp. 1971./
- Alsótiszavidéki Vizügyi Igazgatóság: Csongrád megye vízgazdálkodása /Kézirat, Szeged, 1968./
- Délalföldi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet: Tervtanulmány a Szegedi járás mezőgazdaságának fejlesztéséről /Kézirat, Szeged, 1963./
- Dr. Kovács József: A termőhelyileg gyenge termelőszövetkezetek fejlesztésének problémái a Szegedi járásban /Kézirat, Bp. 1973./
- Dr. Andó Mihály: Dél-Kelet-Alföld természete, földrajzi adottságainak jellemzése /Kézirat, Szeged, 1963./

Határozatok - dokumentumok

- Közlemény az MSZMP Központi Bizottsága 1958. decemberi határozatáról a párt agrárpolitikájával kapcsolatos egyes kérdésekről és a termelőszövetkezeti mozgalom továbbfejlesztéséről /1958. december 7./
/MSZMP hat. dok. 1956-62. Kossuth, 3p. 1964./
/266-267.old./
- MSZMP VII. kongresszusának határozata gazdasági feladatainkról és a második ötéves terv előkészítéséről /1959. nov. 30. - dec. 5./
/U.o. 401-403. old./

- MSZMP Központi Bizottságának közleménye a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődéséről és a termelőszövetkezetek megszilárdításáról. /1960. febr. 12./
/U.o. 411-416. old./
- Az MSZMP Központi Bizottságának határozata a mezőgazdaság helyzetéről és a további feladatokról . /1962. márc.28-30./
/U.o. 528-537.old./
- MSZMP VIII. kongresszusának határozata a szocializmus építésében elért eredményekről és a párt előtt álló feladatokról. /1962. márc. 20-24./
/U.o. 571-578. old./
- MSZMP Központi Bizottságának határozata a mezőgazdaság helyzetéről és fejlesztésének feladatairól /1964. II. 20-23./
/MSZMP hat. dok. Kossuth 1968. 57-69. old./
- Az MSZMP Központi Bizottságának irányelvei a gazdasági mechanizmus reformjára. /1966. május 25-27./
/U.o. 399-406. old./
- MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata termelőszövetkezeti politikánk néhány kérdéséről /1966. okt.4./
/U.o. 529-536. old./
- A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusának határozata /1966. nov. 28. - dec. 3./
/U.o. 543-553. old./